БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

№ 34
(17835)

2010 чылдың
март 30,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru

Валерия КОНГАР

ХҮНДҮТКЕЛДИҢ СӨҢҮ

(Культура: ожуктуң үш дажының бирээзи дээрзин культура ажылдакчылары демдеглеп турар)

Хөөмейжи А.А.Сарыгларга шаңналды тыпсып турары.

Шаңнал алган Ч.К.Монгуш.

Март 25-те Улусчу чогаадылга бажыңынга Культура ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал болуп эрткен. Аңаа ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол культура ажылдакчыларынга байыр чедирген. Кежээге республиканың кожууннарындан культура ажылдакчылары, уран чүүл школаларының башкылары база культураның хоочуннары профессионал байырлалын демдеглээри-биле хүндүлүг аалчылар болуп чедип келгеннер.

Хуралды Россияның болгаш Тываның ыдык ырлары-биле эгелээн. ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол сөс алгаш; байыр чедирген. Ол чугаазынга: «Бо байырлалды профессионал байырлал кылдыр тургусканындан бээр 3 чыл чеде берди. Шынап-ла, театр, хөгжүм, уран чүүл, уран чурулга бистиң амыдыралывыста онза черни ээлеп турар. Ынчангаш бис культура болгаш уран чүүлге хамаарылгалыг бүгү-ле кижилерге оларның ажыл-херээ дээш хүндүткелдиң демдээ кылдыр сөңнээр ужурлуг бис. Олар дээрге чурттаалганың каастакчылары, салгалдар аразында харылзааларның оруунуң ажыдыкчылары болгаш нацияның шажын өнчүзүнүң тургузукчулары-дыр. Ону кончуг чугула деп санаар бис. Ынчангаш чон аразында кады демнежилгени, чаңгыс аай эп сеткилди быжыг туружуңар-биле түдуп турарыңар дээш силерге четтиргенивисти катап-катап илередир-дир бис. Культураның дылы шуптувуска билдингир, чедингир деп бүзүрелдиг чугаалап болур. Ол аңгы-аңгы чоннарны, чурттарны, бүгү делегейни чаңгыс кылдыр каттыштырып турар» –деп демдеглээн.

Чазак Даргазының байыр чедириишкининиң соонда, культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Чарлыы-биле күрүне шаңналдарын тыпсыр кезээ байырлыг байдалга уламчылаан.

Улустуң ырларының чедиишкинниг күүселдези дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атка Кызыл хоорайның культура болгаш туризм талазыбиле департаментизиниң хөй-нииити хемчеглериниң хөгжүм кезээниң удуртукчузу О.Ч. Ооржак, тыва хөгжүм фольклорунуң хөгжүлдезинге ачы-хавыяазы дээш «Хүн-хүртү» ансамблиниң вокалистери, хөөмейжилери А.А. Сарыглар база Р.В.Түлүш төлептиг болганнар.

Ол ышкаш 2009 чылдың культура болгаш уран чүүл адырынга төлевилелдер конкурузунга тиилээннерге ТР-ниң Чазааның Даргазының грант шаңналынга сертификаттарны база тывыскан. Аңаа хөгжүм уран чүүл адырынга «Найысылал» ансамблиниң Тиилелгениң 65 чылынга тураскааткан «Дайын болгаш дайын соонда үелерниң ынак ырларының концерт программазын тургузары» деп төлевилелдиң боттандырылгазынга Кызыл хоорайның культура болгаш туризм талазы-биле департаментизиниң хөй-нииити хемчеглериниң хөгжүм кезээниң директору В.М.Монгуш, «Тываның кожууннарының хөгжүмү» деп мультимедиялыг серияның белеткели» деп төлевилелдиң боттандырылгазынга Новосибирскиниң Глинка аттыг күрүне консерваториязының доцентизи Г.Б.Сыченко, «ТР-ниң чонардаш уран чүүлү» деп инновация каталогун тургузары» деп төлевилелбиле Национал музейиниң уран чүүл килдизиниң эргелекчизи А.С. Хертек олар болгаш оон-даа өскелер Чазак Даргазының грант шаңналынга төлептиг болган.

Байырлыг шаңналдар тывысканының соонда Чазак Даргазы Ш.Кара-оол: «Силерниң кылып турар ажыл-ижиңер дыка ханы утказыг. Бо эрткен 2008, 2009 чылдарны безин Чазактың мурнундан Игил, Хөөмей чылы деп адап турарывыс болза, анаа-ла хөөмейниң адын көдүрер дээш-даа эвес, а шуптувус билир болгай бис, хөөмей дээрге бистиң өгбелеривистен дамчып келгеш нептерээн, делегей чергелиг үнелиг ат болгай. А колла чүве чүл дээрге Тывавыста Хөөмей, Игил чылын эрттирип турарывыстың артында улуг бодал бары көскү. Ооң кол утказы — бо үеде бистиң чер-чуртувустуң сайзыралын, хөгжүлдезин, экономиктиг байдалын экижидип алыры. Иштики делегейивисти, хөөнүвүстү, хей-аъдывысты көдүрбес болзувусса, келир үеде чеже-даа акша-хөреңгини мөөңнеп алзывысса, ажылчын олуттарны тургузуп алзывысса-даа, улуг чедимче, көдүрлүүшкүн чок болурун Тыва Чазакка көрдүвүс. Ынчангаш экономиктиг таланы боттандырып тургаш, бодувустуң иштики сеткилхөөн айтырыгларын черле салбас болзувусса эки» — деп чугаалаан. База ол ышкаш бо чылын республиканың бюджединден көдээ культура бажыңнарының септелгезинче 30 млн. рубльди үндүргени культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларынга өөрүнчүг медээ болган.

Улаштыр Тываның Улустуң чогаалчызы А.А.Даржай байыр чедирип, чыылган чонга чылыг сөстерни чугаалап, культура дээрге ожуктуң үш дажының бирээзи деп демдеглеп, удавас болур референдумга хамаарыштыр чугааны кылган.

Хуралдың байырлыг кезээ доозулган соонда, чыылган чонга байырлал таварыштыр Барнаул хоорайга болуп эртер «Тиилелгениң салюду» деп регионалдыг улусчу чогаадылга фестивалының белеткээн концерт программазын белек кылдыр көргүскен.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

2010 чылдың апрель 11 – Тыва Республиканың референдум хүнү. Аңаа чедир 12 хонук арткан.

Сүт-Хөлден медээлер

ЧЫМЫШТЫГ АЖЫЛДА

Амгы үениң чугула кампаниязынга күрүне ужур-дузалыг болуушкун — апрель 11-де болур референдумну дорт хамаарыштырар. Ынчангаш референдумга уткуштур белеткел ажылдары кожуунда кидин түлүк. Кожууннуң баштыңы, Төлээлекчилер хуралының даргазы Э.Б. Монгуш база «Чаңгыс демниг Россия» партиязының кожуунда удуртукчулары В.К. Монгуш, Б.Д. Ховалыг дээш, өске-даа активчилерден тургустунган 15 кижи составтыг тускай бөлүк ажылдап турар.

Кожууннуң 7 сумузунга чон-биле ужуражып, чыыштарны эрттирген.

Референдумга идепкейлиг киришпишаан, шупту чаңгыс кижи дег үнүн бээр талазы-биле суртаал ажылдары чон ортузунда калбарган.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА БЕЛЕТКЕЛ ЭГЕЛЭЭН

Часкы хову ажылдарынга белеткел ажылдарын баш бурунгаар чорудары эргежок чугула. Суг бугаларының дөстерин часкы тарылга эгелээриниң мурнунда хынааш, аңаа белеткелди эрте кылып алырга, тараа шөлдеринче суг элбек бадар болгаш суггарылга агротехниктиг байдал-биле чоруттунуп, элбек дүжүттү магадылаар.

Кожуун чагыргазының даргазы О.А. Монгуш, көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги А.К. Сарыглар, кол агроном В.Ш. Ооржак Алаш-Аксының, Актың суггарылга бугаларының уштарын баш бурунгаар хынап, кылыр ужурлуг ажылдарның планын тургускан.

Бораш ОНДАР.

Кыштаглаашкын – хүннүң чугула айтыр

Айлаң МОНГУШ

ДУЗА ЧЕДИРЕРИ – КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭ

Республикада мал кыштаглаашкыны берге байдалда эртип турар. Ылаңгыя ийи ай чыгыы туруп келген дыңзыг сооктар, улуг хар, ооң кырындан бо айның 16, 17, 18 хүннеринде республиканың девискээринге хадывышаан, өл хар дүшкениниң соонда (чамдык черлерде 40 см бедик), хөртүк харлар мал одарларын дуй ап, малчыннарга берге байдалды тургускан.

Малчын коданнарже хамаанчок, чамдык кожуун төптери болгаш чурттакчылыг сумулар-биле аргыжылга үзүктелген. Даглыг кожууннарда агаарның температуразы дүне 25 градус чедир сооп, хүннүңне хадып турары байдалды улам нарыыдаткан. Ылаңгыя ыраккы Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Эрзин болгаш Бай-Тайга кожууннарда онза байдалды чарлаан.

Шак мындыг тургустунуп келген дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары-биле мал ажыл-агыйының ишчилеринге доп-дораан боттуг дузаны чедирер дээш Тываның Чазаа болгаш ТР-ниң Көдээ ажыл-агыйй яамызы дарый хемчеглерни ап эгелээн.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар, ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыды В.И. Ендан Мөңгүн-Тайга кожуунга вертолет-биле четкеш, ында байдалды өөренип көрүп, малчыннар-биле ужуражып, оларга чугула хереглелдиң бараанңарын болгаш аъш-чем аймаан чедирген.

Көдээ ажыл-агый яамызының сөөлгү берген медээзи-биле алгаш көөр чүве болза, эрткен чылдың октябрь 1-ден бо чылдың март 22-ге чедир республикада 1688 баш бода мал, 13732 баш шээр мал, 79 баш чылгы мал өлген болуп турар. Ол талазы-биле эң-не таарымча чок кожууннарга Мөңгүн-Тайга (598 баш бода, 5478 баш шээр малдарны чидирген), Эрзин (78 баш бода, 1421 баш шээр мал), Сүт-Хөл (20 баш бода, 1097 баш шээр, 9 баш чылгы), Улуг-Хем (58 баш бода, 970 баш шээр, 3 баш аът), Бай-Тайга (171 баш бода, 1507 баш шээр), Барыын-Хемчик (340 баш бода, 689 баш шээр мал) кожууннарны хамаарыштырып болур.

Ам арткан малдың баш санын чидирбейн, оолдаан малдың болгаш ооң чаш төлүнүң баш санын онча-менди арттырар дээш бүгү күштү ынаар мөөңнеп ажылдаар талазы-биле хемчеглерни чорударын Чазак Даргазы тус чер чагырга даргаларынга, көдээ ажыл-агый талазы-биле тускай эртемниглерге болгаш малчыннарга дааскан. Ажыл-агыйның өнчү хамаарылгазы чокка бот-боттарынга дузалажып, малчын коданнарже аргыжылганың оруктарын болгаш мал одарладыр черлерни хөйниитиниң киржилгези-биле аштап, машина-техникалыг, садыг-наймаалыг хуу сайгарлыкчыларның күжүн долу ажыглап, хереглел бараанңары болгаш мал чеми-биле хандырылганы үзүктелдирбезин чедип алыры бо хүннүң кол сорулгазы болур ужурлуг.

Малчыннарның курлавырынга турган мал чеми, сиген-ширбиил кончуг дээн соок үелерде малды тургузу азырап турганындан колдуунда төнүп турар. Ынчангаш республиканың Көдээ ажыл-агый яамызының курлавырындан 400 тонна сигенни болгаш саваңны, 100 хире тонна чарбаны ажыл-агыйларга хувааган. Ынчалза-даа амдаа немей 40 муң тонна мал чеми негеттинип турар.

Онза байдалды чарлаан Мөңгүн-Тайга кожуунда бо хүннерде 6777 баш бода мал, 2981 баш бода мал, 59350 баш шээр мал, оларның иштинде 34648 баш төрүүр шээр мал, 599 баш чылгы мал, оларның 140-и төрүүр белер база 59 баш хаван бары демдеглеттинген.

Кожууннуң девискээринге марттың 16-дан 19-ка чедир харның 40 сантиметр хире кылын кылдыр чагганы, улаштыр дүвүлүг хаттың эгелээни эң-не берге байдалды тургускан. Кожуун девискээринде 34 малчын коданнарже база Мөген-Бүрен сумузунче орук шуут дуглаттынган. Ол ышкаш Өвүр биле Мугур-Аксы аразында чоннуң чоон оруу база харга шыптырган. Бедик-бедик даглардан көшкелер бадып орукка айыылдыг байдалы база тургускан. Онза берге байдалды шыдажып эртер дээш кожуун чагыргазы боттуң бюджединден 10 муң рубльди кывар-чаар материалдар дээш аңгылап, чорумалдарның болгаш чолаачыларның күжү-биле орукту арай деп аштап турда-ла, хат хөртүктеп каап турар.

«Малчын» КУБ-ка чедирер дээн Хакасиядан садып алганы 38 тонна сиген, 15 тонна сула база 5 тонна чиг далган чүдүрген 5 «КамАЗ»ында четкен.

Ындыг берге байдалда Эрзинниң эң ыраккы сумузу – Качыктың малчыннары база таварышкан. Ынаар орукту болгаш мал одарладыр черлерни аштаар
«ДТ-75» маркалыг трактор
мелде мал чемин база чору

Чер-черлерде чурттакчы
хуу малы чудааш чыдыпка
дириглер барын оон-моон
болур. Берге үени эрттирер
шефтээшкин ажылын чор
эргежок чугула апарган бо
рар. Шагда школага өөрени
вуста, малдың буду тастап э
кижи бүрүзү он эжеш (д
«уктар» даарап эккээр деп
бээрге, ону бистиң өг-бүлеви
өөреникчи, шупту — ада-ие
тай даарап турганывысты ам
олур мен. Сүт-бараан ферма
малчын аалдарга кажаа-хора
аштап-арыглап, көржең коп
сакманчылап, хар эжер
ажыл-ла хөй боор чүве. Б
ол чугула ажылдарны док
чоп чорудуп болбас деп. Ону
үевисте күш-ажыл кижизид
болгаш төрээн чериң, ооң
ишчи маадырларын билзин,
жып көрзүн дээш өөредилге
зидилге планында көрүп каан
солун-даа, ажыктыг-даа т
дыр. Ынчангаш бистиң чем
чивис болур малчыннарга
тала-биле дузаны кижи б
көргүзээлиңер.

Чазак Даргазының шаңналы дээш

КЫЗЫЛДЫҢ КОМАНДАЛАРЫ ЧЕДИИШКИННИГ ОЙНААН

Спортта көрүкчүлерниң доктаамал сонуургалын хайныктырып чоруур хевирлер бар. Бистиң республикага хамаарыштыр алыр болза, ол чүнүң-даа мурнунда хүрештерниң хостуг болгаш национал хевирлери, аът чарыштары болгаш хол бөмбүү деп болур. Чижээ, бо чылын Кызылда «Херел» болгаш чамдык өөредилге черлериниң спорт залдарынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының кубоктары болгаш акша шаңналдары дээш республиканың элээди уруглар, оолдарының аразынга хол бөмбүүнге ээлчеглиг маргылдаа — республика чемпионады эртип турда, мурнунда чылдарда ышкаш, «кижи бажы кизирт, аът бажы козурт» болган.

Маргылдаа март айның төнчүзүнде, 25-28 хүннеринде, школачыларның часкы дыштанылгазының башкы хонуктарында эрткен. Улуг-бичии улустуң сонуургалын шагда-ла чаалап алган республиканың бо «биче» чемпионадынга бо чылын мырыңай 30 ажыг команда киришкен.

Оолдар болгаш уругларның командалары боттарының аразында дөрт аңгы бөлүктерге чарлып алгаш ойнаан. Аңаа баштайгы оюннарда командалар бот-боттары-биле долгандыр ойнаан. Бөлүк бүрүзү ийи шыырак команданы илереткен. Арткан сес шыырак команда уттургаш үнер олимпийжи негелде-биле улаштыр ойнааш, дөрт шыырак шаңналдыг черже кордакчы эр-кыс командаларны илереткен. Ынчап кээрге, шөлдерге канчаар-даа аажок чидиг демисел чоруп турганы илдең.

Бо чылын уруглар аразынга оюннарга чартык финалга чедир Мөңгүн-Тайга, Ак-Довурак, Каа-Хем болгаш «Кызыл-1» командалары, а оолдар аразынга Улуг-Хемниң, «Кызыл-1», Кызыл кожууннуң болгаш Таңды кожууннуң командалары ойнаан. Бо дээрге барык чылдың-на доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап турар командалар-дыр. Чижээ, 2009 чылда уруглар командаларындан чартык финалдарже Ак-Довуректың, Мөңгүн-Тайганың болгаш Каа-Хемниң, а оолдардан Кызыл кожууннуң командалары кирген турганын кичээнгейлиг көрүкчүлер сактыр.

Оолдарның болгаш уругларның үстүнде чартык финалче үнген дөрт-дөрт командазы аразында эң шыырак ийи командаларны чидиг оюннар соонда, тус-тузунда илереткен. Ол дээрге уруглар аразында «Кызыл-1» команда биле Ак-Довурак хоорайның, а оолдар аразында «Кызыл-1» биле Улуг-Хем кожууннуң командазы болган. Бо муниципалдыг тургузугларның оолдар, уруглар командалары Тыва Республиканың Чазааның Даргазының кубоктары, чемпион аттары дээш ойнаар эргелерни бо чылын аразында алган.

2010 чылда эрткен бо маргылдаага Кызыл хоорайның элээди уругларының «Кызыл-1» командазы **(чурукта)** Ак-Довурак хоорайдан үе-чергези уругларны беш партияга 3:2 санга кончуг чидиг байдалга удуп алгаш, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының кубогун чаалап алган. Оларның тренери Светлана Бокан-ооловна Тодошеваның хөй чылдарда доктаамал кызымак ажылын маңаа демдеглевес аргажок.

Ак-Довурактың кыстары база эр хейлер! Хол бөмбүүнге шыырак деп санадып турган чамдык кожууннарның командаларын олар бо чылын чидиг демиселге удуп ап шыдаан. Черле ынчаш Ак-Довурактың кыстары чылдың-на эки ойнап турарын сөөлгү чылд
түңнелдери көргүзүп турар.

Уруглар аразында үшкү
ыраккы Мөңгүн-Тайганың к
дазы алган. Бо команда
чылын түңнел оюнга Каа-Х
командазынга уттургаш, ийи
шаңналдыг черни алган тур
сагындырып каайн. Бо ч
өжээнин негеп алганнар.

Оолдар аразынга эрткен т
оюннар база кончуг чидиг дем
дерге эрткен. Аарыкчылар ур
оюннарындан дудак чок алгы
«аарып», боттарының кома
ларының ойнакчылары оол
хей-аът киирип турган.

Эрткен чылгы түңнел оюнн
кирген командалар аразында
чылын чүгле Кызыл кожуунну
дар командазы түңнел оюнн
кирген. Олар үшкү-дөрткү ч
дээш Таңды кожууннуң коман
биле ойнааш, оларны удуп а
үшкү черни ээлээр аргалыг бо

Бирги чер азы чемпион ат
«Кызыл-1» команда биле Улуг
кожууннуң командазы ойн
Кончуг чидиг демиселге эр
маргылдаага бо чылын Улуг
кожууннуң командазы бирги ч
ээлээш, ТР-ниң Чазааның Да
зының кубогун чаалап алган. Ы
кээрге, ийиги черге «Кызы
команда төлептиг болган.

Бо чылгы оюннарга Кызыл
райның оолдар, уруглар ко
далары эки ойнааның черле
деглевес аргажок. Оолдар
кыстар-даа командалары башт
шаңналдыг черлерни ээлээн.

Хол бөмбүүнге элээди оол
уруглар аразында бо чылгы м
гылдааның тиилекчилери ком
даларга ТР-ниң Чазааның Да
зының көжүп чоруур кубокта
акша шаңналдарын, медальда
болгаш дипломнарны тывыска

Виктор САНДАР.

*Авторнуң тырттырган чур
тары.*

РЕФЕРЕНДУМ - 2010

2010 чыл апрель 11

ИЙЕ-✓

Бурунгаар, Тыва чуртум!

РЕФЕРЕНДУМЧЕ ЧҮГЕ БААР БИС?

Тыва Республиканың Конституциязынга өскерилгелер киирер дугайында референдумну эрттирер талазы-биле эгелекчи бөлүктүң кежигүнү кижи болганымда, чоннуң салган айтырыгларынга хөй удаа харыылаар ужурга таваржып келдим. Ындыг айтырыглар ам-даа уламчылаар дээрзин билип, хөй-хөй кижилер таныжып, билип алзын дээш аңаа харыыны солун дамчыштыр берип тур мен.

Хамыктың мурнунда чонга референдумну соңгулдалар-биле салчап болбазын сагындырыксаан ийик мен. Референдум үезинде хамааты кижи кандыг-бир албан-дужаалга кандидат дээш бадылаар эвес, а бадылаашкын бюллетенинде кирген айтырыгга чөпшээрежип азы чөпшээрешпейн турарын илередир.

Тываның чурттакчылары апрель 11-де бадылаашкыннар участоктарынга келирлер, чамдык улустуң бодап турары дег, олар республиканың Президентизин соңгуур дээш эвес, Тыва Республиканың ам күштүг болуп турар Конституциязынга өскерилгелер киирериниң талазы-биле бодунуң бодалын илередирлер.

Республиканың Үндезин Хоойлузунга өскерилгелер киирериниң чылдагааны — ында федералдыг хоойлужудулгага дүүшпес 10 ажыг карышкактарның бары. Ылаңгыя бистиң Конституциявыста Тыва Республиканың Чазаанның Даргазын бүгү чон соңгуур деп айытканы бо хүннүң негелдезинге безин дүүшпейн турар.

Референдумче үндүрүп турарывыс кол айтырыгларның бирээзи—республиканың хоойлужудулга органының дугайында айтырыг. Тываның парламентизи моон-даа ыңай 162 депутаттыг турар, олар чылда бодунуң азыралынга 185 миллион рубльди чарыгдап турзун дээш бе, азы депутаттар санын 32 чедир кызыргаш, оларга 75 млн. рубльди тускайлааш, арткан акшаны социал хереглелдерниң айтырыгларын шиитпирлээринче чорудар бе деп айтырыгларга харыылаар.

Конституцияже киирер деп турарывыс өскерилгелерде Чазактың парламентиниң болгаш чоннуң мурнунга харыысалгазын бедидеринге хамаарышкан саналдар бар. Конституция хоойлузунуң төлевилелинде республиканың Чазаа Дээди Хуралдың мурнунга отчетту чыл санында бээр деп турар.

Өске бүгү айтырыглар-биле чергелештир Тыва Республиканың Чазаанның Даргазының албан-дужаалын Тыва Республиканың Президентизи—Чазаанның Даргазы деп албан-дужаал-биле солуурунуң дугайында айтырыг база референдумда кирген. Ол албан-дужаалды чогум кым ээлээрил деп айтырыг референдумче үнмейн турар.

Референдум эрттирериниң өртек-үнези аар-дыр, ону эрттирбейн барып болбас бе дээрзин дыка хөй кижилер айтырып турар. Аңаа референдум чокта хоржок, ону албан эрттирер херек деп харыылаар апаар.

Тываның Үндезин Хоойлузунуң 1 эгезинче киирип турар эдилгелер элээн чугула болуп турар. Республиканың болгаш ооң дээди албан-дужаалдыг кижизиниң эрге-байдалын, парламентиниң тургузуун, чоннуң эрге-чагыргазының принциптерин, Тыва Республиканың хамаатызының айтырыын ол тодарадып турар. 1-ги эгеге эдилгелерни чүгле референдум түңнелдери-биле хүлээп алдынар дээрзин күштүг болуп турар Конституция хүлээндирип турар.

Ынчангаш бистиң кижи бүрүзү апрель 11-де бадылаашкын участоктарынга кээп, республиканың келир үезиниң дугайында туружувусту илередир ужурлуг бис.

Виталий УВАННАЙ.

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың референдумунуң дугайында» Хоойлузунга дүүштүр эгелекчи бөлүктүң халас парладыр шөлү.

МЭЭҢ ТИИЛЕЛГЕМ

УТТУНДУРБАС ХҮН

Дайынче үдээшкин, чарлыышкын, карак чажы, ыы-сыы, муңгарал, амыр-дыш чок сактыышкын. 1941 чылдың июнь 22 — кижи төрелгетенинде кажан-даа уттундурбас хүн, ол дээрге улуг Ада-чурт ССРЭ-же фашистиг Германияның оор езу-биле халдаан хүнү.

Хыдыкчы дайын 1941-1945 чылдарда 1418 дүн-хүннер дургузунда үргүлчүлээн. Тываның нам, Чазаа коргунчуг медээни Москвадан алган дораан дүрген болгаш шиитпирлиг, шыңгыы хемчегни ап кирипкен. «Бүгү чүвени — фронтуже!» деп дайынчы кыйгырыгны үндүргеш, белек чыыр комиссияларны Тываның бүгү булуңнарынга тургускулаан. Чон ол кыйгырыгның адаа-биле чүнү-даа харам чокка фронтуже чорудуп турган. Чамдык кончуг идепкейлиг араттар аскыр өөр чылгызын, кодан хоюн, шарызын, инээн үскүлеп бергилээн. Ада-чурттуң Улуг дайынынче бистиң Тывадан ниитизи-биле 220 тыва эки турачылар чоруткан, олардан 69 кижи дайын шөлүнге маадырлыы-биле өлген. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Тыва Арат Республиканың чону 5 эшелон (389 вагонннар) ишти белекти, ооң иштинде 52 муң эжеш хаакты (лыжаны), 12 муң ажыг дүктүг хой кежи чылыг хөректээш тоннарны, 15 муң эжеш кидис идиктерни, 10 муң хууда посылкаларны, 19 муң хол-хаптарын, чүс-чүс тонна саржагны, далганны чорудуп берген. Фронтуже 10 миллион акшаны (35 миллион рубль), 50 муң дайынчы аъттарны чоруткан.

Украинаның Киров облазының колхоз болгаш совхозтарын катап тургузарынга Тыва 27 муң 572 баш инектерни берген. Чоннуң берген акшазынга 3 эскадрилья хыдыкчы самолеттарны кылдырткаш, Кызыл Шеригниң ужудукчуларынга хүлээткен. 1941-1945 чылдарда тыва чоннуң дайын үезинде берген материалдыг дузаламчызының ниити түңү — 19 миллион ажыг акша. Азы ынчангы совет акшаже шилчидерге, 66 миллион рубль. ССРЭ-ниң камгалал фондузунга 3 миллион ажыг акшаны ол үеде шилчиткен, оон 348 муң акшаны самолеттар тудуунче шилчиткен.

Хыдыкчы дайынга чарыгдал-когарал канчаар-даа аажок улуг болганы чугаажок. Ада-чурт национал байлааның 30 хуузун чидирген турган. Дайынга үнген чарыгдалдарның ниити түңү ол үеде өртек-биле алырга, 2,6 триллион акша. Ооң иштинден үрегдеттинген хөреңгилерниң — 679 миллиард, дорт болгаш немелде шериг чарыгдалдары 1,9 триллион акша. Фашистиг Германияның чедирген каража-когаралы дыка улуг хемчээлдиг болган. ССРЭ-ниң 1710 хоорайларын болгаш суурларын өрттедип-хуюктаан, 32 муң үлетпүр бүдүрүлгелерин, 98 колхоз-совхозтарны узуткаан. Фашистиг эжелекчилер 65 муң километр демир-оруктарны, 428 муң вагоннарны үрегдеп узуткаан. Дайын үезинде 27 миллион совет хамаатылар өлген. Хөй-хөй кижилер бертик-межел арткан.

2010 чылдың эгезинде Тыва Республикада 165 кижи фронтучулар бар деп чоокта чаа солунда бижээн. Бо чылын Тиилелгениң 65 чылы. Коргуш чок, дидим маадырлыг тиилелгениң 65 чылын бедик деңнелге эрттирер дугайында Россия Федерациязының Президентизи Д.А. Медведев, РФ-тиң Чазак Даргазы В.В. Путин эрткен чылдан бээр чугула кылдыр айтып келген. Дайын киржикчилерин чуртталга бажыңнары-биле хандырар, материалдыг социал дузаны чедирер. Тыва Республиканың Чазаа база маңаа хамаарыштыр бодунуң ажылын чорудуп эгелээн. Тиилелге хүнүнге тураскааткан тускай мөөрейлерни чарлаан. Дайын киржикчилери-биле ужуражылгаларны чорудар, фото-делгелгелерни клубтарга, школаларга кылыр. Оларга тускай суй-белектерни тыпсыр.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде мындыг дайынчы ырларны тыва чон сүртенчиг кылдыр ырлажып турган. «Чарлыышкын», «Чылча шавар», «Тулчуушкунче», «Партизаннар», «Үдээшкин» болгаш оон-даа өске. Гитлержи хыдыкчы дайынга өжээн-кылыы хайныккан чон «Чылан ышкаш хоран дылдыг чылбыганы Гитлерни» — дижип-даа ырлажып турган.

Тывадан дайын шөлүнче чоруткан эки турачылар коргар чүрек чок, дидим, маадырлыг тулушкан. Суггур чаашкын дег октан, күштүг частыышкындан, бомбалаашкындан бичии-даа сестип кортпааннар. Украинаны, Молдавияны, Венгрияны, Румынияны, Чехословакияны хостаарынга эрес-маадырлыы-биле киришкен. Тыва эки турачылар Украинаның Ровно, Деражно, Дубно хоорайларын немец-фашистиг эжелекчилерден хостаарынга дидим, эрес-маадырлыг дайылдашкан. Дайын шөлүнге маадырлыы-биле өлген тыва эки турачыларны ол хоорайларда орнукшуткан. Оларның аттары-биле ол хоорайларда кудумчуларны адаан.

Тиилелгени маадырлыы-биле чедип алгаш, төрээн Тывазынга омак-хөглүг ээп чанып келгеш, улус ажыл-агыйын сайзырадырынга улуг үлүүн киргеннерни демдеглээри чугула. Тимофей Күзечиевич Пичен-оол Чөөн-Хемчиктиң Хайыраканга «СЭКП-ниң XXII съездизи» совхозту директорлааш, хожудаңгай ажыл-агыйны экономика талазы-биле быжыг, республикада мурнакчы совхоз кылдыр көдүрген. Фронтучу Оюу Агбакаевич Ховалыг Хорум-Даг суурга хой бригадазын бригадирлеп, ону республикада мурнакчы бригадаларның одуруунче киирген. Дайын шөлүнге аар балыглаткан Монгуш Данзынович Байысклан Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик кожууннарга шериг комиссарлап, көдээ черлерге удуртур ажылдарга үлегерлиг ажылдап, кадрларны өөреткен. Ам 80 ажыг харлыг Вера Чүлдүмовна Байлак хөй баш малды өстүрүп орар. Комбуй Чээнекеевич Ооржак Чөөн-Хемчик кожуунга иштики херектер килдизинге начальниктеп, оорлар, корум-чурум үрекчилери-биле чаныш-сыныш чок шыңгыы демиселди чорудуп турду. Серге-Байыр Өргеевич Куулар Чыраа-Бажынга турган колхоз-совхозка дарганнап-чазанып, тудуг тудуп, улуг үлүүн киирген. Ооң чевег-хөөрүн Элдиг-Хем школазының адаанда ажык дөң кырында салган. Уруг-дарыы, чоок кижилери чылдың-на Май 9 — Тиилелге хүнүнде аңаа барып, чечектер салып, сактыышкынын кылып турар. Фронтучунуң адын мөңгежидип, Хорум-Даг суурнуң бир кудумчузун ооң ады-биле адаан.

Серге-Байыр Кууларның, Василий Белекейниң, Монгуш Байыскланның аттары-биле Чыргакы, Чыраа-Бажы, Шеми суурларда кудумчуларны адаан. 1980 чылдарның ортаа үезинде Улуг Тиилелге хүнүн таварыштыр Украинаның Ровно облазындан бистиң Чыраа-Бажы суурга 80 ажыг кижи төлээлер аалдап келгеш, концерттиг ужуражылга-сактыышкын кылып кээп чорааны сактыр-тыр мен. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва эки турачыларның дидим, шудургу, маадырлыг тулчуп турганын облкүүском даргазының оралакчызы аажок үнелеп чугаалаанын сактып ор мен. Келген аалчыларга суй-белекти кижи бүрүзүнге сөңнээш, ашкарып-чемгергеш байырлажып үдеп каан бис.

Оолак КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик кожуун, Чыраа-Бажы сумузу.

САЙЗЫРАЛГА ИДИГ БОЛУР

Тыва Республика — Россия Федерациязының кыдыг-кызыгаарында регион. Бистер, республиканың чону, ооң бүрүн эргелиг хамаатылары бис. Тыва Республика Президент эрге-дужаалдыг удуртукчулуг болуру дээрге-ле амгы үениң болгаш удуртулгага бо үе-чаданың негелдези деп билдинип турар. Бис аңаа чагыртыр ужурлуг бис. Ынчангаш Россия Федерациязының бүрүн эргелерин ажыглап, ам болур референдумга Тыва Республиканың Конституциязынга эдилгелерни база немелделерни киирип алыры эргежок чугула. Ол Тыва Республиканың төөгүзүнге чаа үе-чаданың чаартылгаларын, экономиктиг бүдүрүкчү күштеринге хөгжүлдени болгаш ниити сайзыралды чедип алырынга улуг идиг болур.

Тыва Республика Президент албан-дужаалдыг удуртукчулуг болурун амгы үениң бурунгаар көрүжү, негелдези деп санаар мен. Республиканың экономиктиг сайзыралынга эки салдар чедирер дээрзинге бүзүрээр мен.

Владимир ДАПЫК.

Хандагайты суур.

КУЛЬТУРА ХҮННЕРИ

Моол Республикада болгаш Кыдаттың Синьцзян-Уйгур автономнуг облазында чурттап турар этниктиг тываларның культура хүннери Хобду аймакка «Оюунлиг Ховд» деп төлевилел-биле август айда эрттер. Ол улуг болуушкуннуң ажылынга бистиң Тыва Республикадан киржикчилерни база чалаан. Тыва чоннуң культура хүннерин эрттирип турар организаторларның санал турары-биле алырга, ук болуушкун Моолда чурттап турар эвээш санныг чоннарга хамааржыр тываларның чидиг айтырыгаларын шиитпирлээринге чазак-чагырганың кичээнгейин хаара тудар ужурлуг.

«СЫЛДЫСТАР ПАРАДЫ»

Март 26-да Кызыл кожууннуң Солаан Базыр-оол аттыг Культура төвүнге Культура ажылдакчыларының хүнүнге тураскааткан «Сылдыстарның парады» деп концерт болуп эрткен. Аңаа Кызыл кожууннуң сумуларының лауреаттары, бот-тывынгыр артистери база культураның алдарлыг ажылдакчылары болгаш хоочуннары киришкен.

Бистиң корр.

ӨӨРЕДИГЛИГ СЕМИНАР

Сүт-Хөл кожуун чагыргазы Россия Федерациязының ФХ-94 хоойлузунга үндезилээш, тускай семинарны организастап эрттирген. Аңаа суму чагырыкчылары, албан черлериниң, организацияларның удуртукчулары болгаш өске-даа активчилер киришкен. ТР-ниң Чазаанның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунуң оралакчызы Н.Х. Куулар делгереңгей тайылбырны берген. Кожуун чагыргазының экономика, саң-хөө талазы-биле оралакчызы Ш.Л. Шини-Байыр, харыысалгалыг ажылдакчылар А.О. Куулар, В.В. Доржу, Б.Т. Монгуш, О.Ш. Монгуш тус-тузунда илеткелдерни кылган. Семинар өөредиглиг болгаш организастыг байдалга эрткен.

Бораш ОНДАР.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2010 чылдың январь 14-те «Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң тургузуун бадылаарының дугайында» №5 Чарлыынга өскерилгелер киирериниң дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының эрге-байдалының дугайында» Конститусчу хоойлунуң 7-ги чүүлүнүң дөрткү кезээн удуртулга болдургаш, **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2010 чылдың январь 14-те «Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң тургузуун бадылаарының дугайында» №5 Чарлыы-биле бадылааны Тыва Республиканың Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң тургузуун болгаш Тыва Республиканың чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының албан черлериниң турарының схемазын 1 болгаш 2 дугаар капсырылгалар езугаар чаа редакция-биле бижиир.

2. Бо Чарлык ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2010 чылдың март 9 №30

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2010 чылдың март 9-та №30 Чарлыынга 1 дугаар капсырылга

Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының агентилелиниң тургузуу

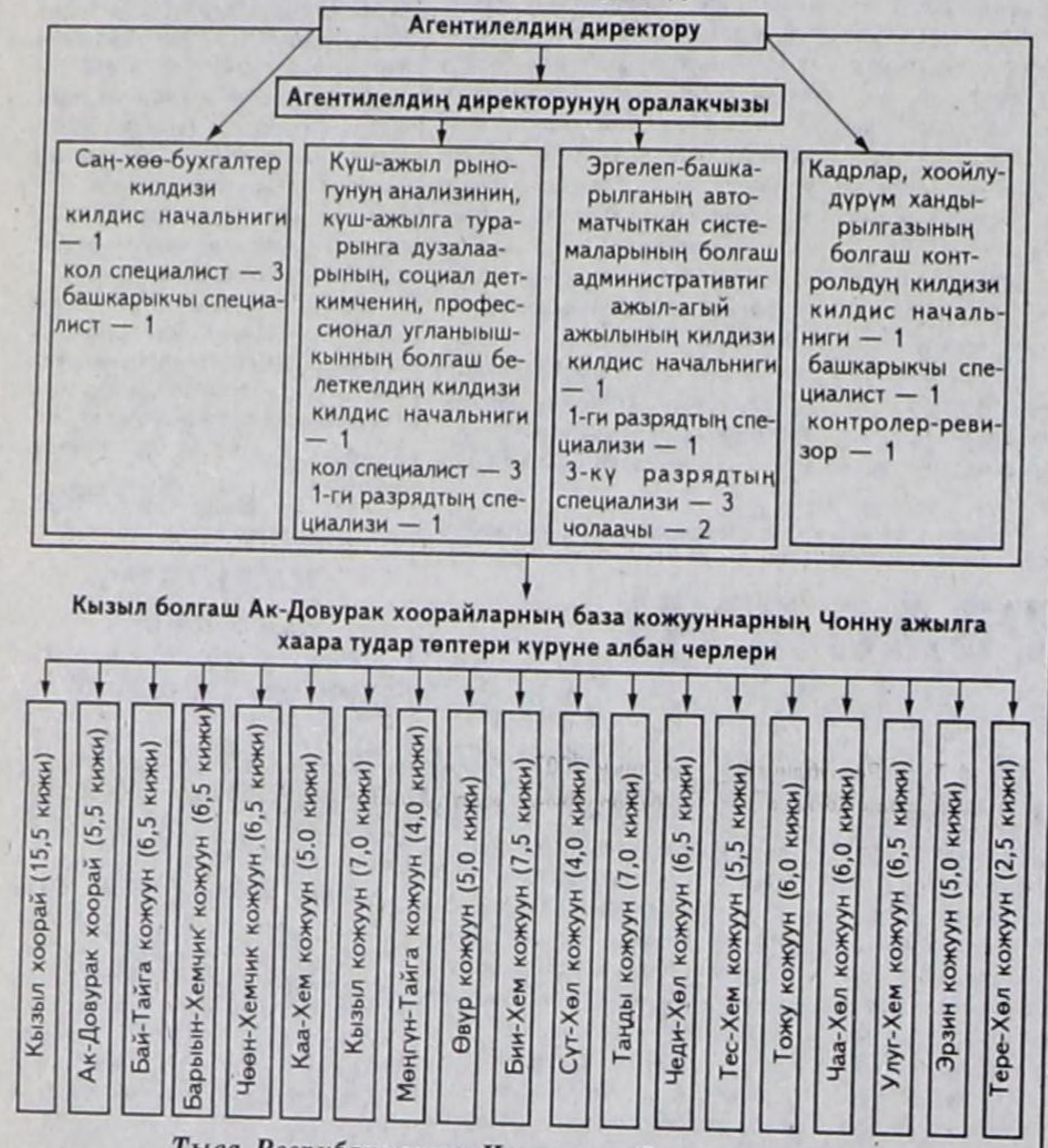

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2010 чылдың март 9-та №30 Чарлыынга 2 дугаар капсырылга

Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар күрүне албанының албан черлериниң турарының схемазы

№	Организацияның долу ады	Организацияның турар чериниң адрези	Штатта ажылдакчыларының саны (ооң иштинде МОП-та)
1	2	3	4
1.	Тыва Республиканың Кызыл хоорайның Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 76	15,5
2.	Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668040, Тыва Республика, Барыын-Хемчик кожуун, Кызыл-Мажалык суур, Буян-Бадырга ноян кудумчузу, 41 дугаар бажың	6,5
3.	Тыва Республиканың Ак-Довурак хоорайның Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668050, Тыва Республика, Ак-Довурак хоорай, Юбилейная кудумчузу, 3 дугаар бажың	5,5
4.	Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668010, Тыва Республика, Бай-Тайга кожуун, Тээли суур, Мугур кудумчузу, 3 дугаар бажыңның 1 дугаар квартиразы	6,5
5.	Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668110, Тыва Республика, Чөөн-Хемчик кожуун, Чадаана хоорай, Интернациональная кудумчузу, 14 «а» дугаар бажың	6,5
6.	Тыва Республиканың Каа-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668400, Тыва Республика, Каа-Хем кожуун, Сарыг-Сеп суур, Енисейская кудумчузу, 172 дугаар бажыңның 6 дугаар квартиразы	5,0
7.	Тыва Республиканың Кызыл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	667901, Тыва Республика, Кызыл кожуун, Каа-Хем суур, Таежная кудумчузу, 20 дугаар бажың	7,0
8.	Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668020, Тыва Республика, Мөңгүн-Тайга кожуун, Мугур-Аксы суур, Кыргыс Шөмбүл кудумчузу, 48 дугаар бажың	4,0
9.	Тыва Республиканың Өвүр кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668130, Тыва Республика, Өвүр кожуун, Хандагайты суур, Почта кудумчузу, 32 дугаар бажыңның 1 дугаар квартиразы	5,0
10.	Тыва Республиканың Бии-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668510, Тыва Республика, Бии-Хем кожуун, Туран хоорай, Найырал кудумчузу, 92 «а» дугаар бажыңның 1 дугаар квартиразы	7,5
11.	Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668150, Тыва Республика, Сүт-Хөл кожуун, Суг-Аксы суур, Байыскылаң кудумчузу, 33 дугаар бажың	4,0
12.	Тыва Республиканың Таңды кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668310, Тыва Республика, Таңды кожуун, Бай-Хаак суур, Советская кудумчузу, 29 дугаар бажыңның 2 дугаар квартиразы	7,0
13.	Тыва Республиканың Тес-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668360, Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур, Кунаа кудумчузу, 58 дугаар бажың	5,5
14.	Тыва Республиканың Тожу кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668530, Тыва Республика, Тожу кожуун, Тоора-Хем суур, Аңчылар кудумчузу, 11 дугаар бажың	6,0
15.	Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668210, Тыва Республика, Улуг-Хем кожуун, Шагаан-Арыг хоорай, Найырал кудумчузу, 55а дугаар бажың	6,5
16.	Тыва Республиканың Чаа-Хөл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668221, Тыва Республика, Чаа-Хөл кожуун, Чаа-Хөл суур, Ленин кудумчузу, 27 дугаар бажыңның 2 дугаар квартиразы	6,0
17.	Тыва Республиканың Чеди-Хөл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668330, Тыва Республика, Чеди-Хөл кожуун, Хову-Аксы суур, Аныяктар кудумчузу, 3 «а» дугаар бажыңның 1 дугаар квартиразы	6,5
18.	Тыва Республиканың Эрзин кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668380, Тыва Республика, Эрзин кожуун, Эрзин суур, Комсомольская кудумчузу, 29 дугаар бажың	5,0
19.	Тыва Республиканың Тере-Хөл кожууннуң Чонну ажылга хаара тудар төвү күрүне албан чери	668903, Тыва Республика, Тере-Хөл кожуун, Кунгуртуг суур, Комсомольская кудумчузу, 56 дугаар бажың	2,5
	Түңү		118

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың күрүне хереглелинге аъш-чем аймаан болгаш эм-таң аймаан, кывар-чаар материалдар, хөмүр-даш, оргтехника, чымчак инвентарь, дериг-херекселдер болгаш өске-даа ажылдар болгаш ачы-дузалар чедирерингe чагыглар киирериниң талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының составынга өскерилгелер киирер дугайында

2009 чылдың август 13 №380 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың күрүне хереглелинге аъш-чем аймаан болгаш эм-таң аймаан, кывар-чаар материалдар, хөмүр-даш, оргтехника, чымчак инвентарь, дериг-херекселдер болгаш өске-даа ажылдар болгаш ачы-дузалар чедирерингe чагыглар киирериниң талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның комиссиязының составынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) комиссияның составындан Елена Валерьевна Белоусованы үндүрер;

б) комиссияның составынга Тыва Республикада ИХЯ-ның ЭКҮДЭ оперативтиг улуг төлээзи Михаил Валерьевич Косыхты киирер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Улуг социал-экономиктиг, эртем-техниктиг төлевилелдерни, программаларны болгаш экономиктиг керээлерни чарарынга саналдаан экспертизаларны эрттирер талазы-биле Тыва Республиканың Чазааңың чанында Эксперт чөвүлелиниң составынга өскерилгелер киирер дугайында

2009 чылдың август 13 № 386 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың 2008 чылдың декабрь 18-те № 756 доктаалы-биле бадылаан улуг социал-экономиктиг, эртем-техниктиг төлевилелдерни, программаларны болгаш экономиктиг керээлерни чарарынга саналдаан экспертизаларны эрттирер талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында Эксперт чөвүлелиниң составынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) Эксперт чөвүлелиниң составынд С.О. Ондарны үндүрер;

б) Эксперт чөвүлелиниң составынга Ты Республиканың өөредилге, эртем болг аныяктар политиказының сайыдының бир оралакчызы О.Д. Натсакты киирер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правд болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааны Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның чанында миграция айтырыгларының талазы-биле ведомстволар аразының комиссиязының составынга өскерилгелер киирериниң дугайынд

2009 чылдың август 13 №388 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның ч

...ында миграция айтырыгларының талазы-би...е ведомстволар аразының комиссиязының ...оон ыңай—ведомстволар аразының комис...иязы) Тыва Республиканың Чазааның 2006 ...лдың сентябрь 12-де «Тыва Республика...ның Чазааның чанында миграция айтырыг...арының талазы-биле ведомстволар аразы...ның комиссиязының дугайында» №1076 док...алы-биле бадылаан составынга өскерил...елер киирер составынга дараазында кижи...ерни каткаш, өскерилгелерни киирер:

С.С-Б. Монгуш — Тыва Республиканың ...азааның Даргазының чанында Хөй-ниитиниң ...йыл чок чоруунуң чөвүлелиниң секретариадының удуртукчузу (чөпшээрежилге-биле);

Н.О. Охемчик — Тыва Республикада Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң болгаш эртемниң ажылдакчыларының Профэвилелдериниң девискээр салбырының даргазы, социал күш-ажыл хамаарылгаларын таарыштырып башкарарының талазы-биле республиканың үш талалыг комиссиязының төлээзи (чөпшээрежилге-биле).

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың девискээринге ыттарны болгаш диистерни тударының чижек дүрүмнериниң 6 кезээнге өскерилгелер киирериниң дугайында

2009 чылдың сентябрь 2 № 423 Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 ...лдың апрель 4-те «Тыва Республиканың ...евискээринге ыттарны болгаш диистерни ...дарының чижек дүрүмнериниң дугайында» ...443 доктаалы-биле бадылаан Тыва Рес...убликаның девискээринге ыттарны болгаш ...иистерни тударының чижек дүрүмнериниң ...кезээн дараазында эдилге-биле киирер:

«6. Бо дүрүмнерни хажытканы дээш харыысалга

Бо дүрүмнерни үрээни дээш дириг амытаннарның ээлерин Тыва Республиканың «Административтиг эрге-хоойлу үрээшкиннериниң дугайында кодекизинге» дүүштүр административтиг харыысалгага онаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. Кара-оол.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 11-де «Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының болгаш ооң тургузуунуң дугайында Іүрүмнү бадылаарының дугайында» №534 доктаалынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2009 чылдың октябрь 9 №497 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның эрге-...оойлу актыларын чурумчудары болгаш Ты...а Республиканың Чазааның бүрүн эрге...ериниң дөмейлешкек чоруун чайладыры-...иле Тыва Республиканың Чазааның **док...аадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 ...ылдың май 11-де «Тыва Республиканың ...ойдус курлавырлары болгаш экология ...амызының болгаш ооң тургузуунуң дуга...ында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» ...534 доктаалынга дараазында өскерилге...ерни киирер:

1) Тыва Республиканың Бойдус курла...ырлары болгаш экология яамызының дуга...ында айыттынган доктаал-биле бадылаан ...үрүмүнүң:

2 пунктузунуң 2 дугаар абзазында «Ты...а Республиканың арга-арыг ажыл-агы...ының агентилели (моон ыңай — агентилел) ...еп сөстерни ап кааптар;

5 пунктуда:

5.1. иштики пунктуда «Ооң чагыргазында ...лбаннарның болгаш агентилелдерниң ...дырынга хамааржыр» деп сөстерни «Ооң ...агыргазында албанның адырынга хамаар...жыр» деп сөстер-биле солуур;

5.8. иштики пунктузунда «Чагыргазында ...урар албаннар болгаш агентилелдер ...оттарының мобилизастыг белеткелиниң ...аайы-биле» деп сөстерни «Чагыргазында ...урар албаны бодунуң мобилизастыг ...елеткелиниң аайы-биле» деп сөстер-биле ...олуур;

5.11.13. иштики пунктуда «Болгаш аген...тилелдер» деп сөстерни ап кааптар;

5.11.22. иштики пунктуну ап кааптар;

10 пунктуда иштики

10.3. иштики пунктуда «Яамының чагыр...газында албаннарның болгаш агентилелдер...ниң удуртукчулары, Яамының чагыргазында ...албаннарның болгаш агентилелдерниң удур...тукчуларының оралакчылары» деп сөстерни «Яамының чагыргазында албанның удуртукчузу, Яамының чагыргазында албанның удуртукчузунуң оралакчызы» деп сөстер-биле солуур;

10.9. иштики пунктуда «Яамының чагыргазында албаннарның болгаш агентилелдерниң удуртукчулары, албаннарның болгаш агентилелдерниң дугайында Іүрүмнерниң төлевилелдери, ажылдакчыларның санының кызыгаары болгаш күш-ажыл төлевириниң курлавырының талазы-биле саналдар» деп сөстерни «Яамының чагыргазында албанның удуртукчузу, албан дугайында дүрүмнүң төлевилели, ооң ажылдакчыларының санының кызыгаары, күш-ажыл төлевириниң курлавырының талазы-биле саналдар» деп сөстер-биле солуур;

10.10. иштики пунктуда «Яамының чагыргазында албаннарның болгаш агентилелдерниң» деп сөстерни «Яамының чагыргазында албанның» деп сөстер-биле солуур;

10.11. иштики пунктуда «Яамының болгаш Яамының чагыргазында албаннарның болгаш агентилелдерниң ажылдакчыларын тургускан чурум езугаар төлээлээр» деп сөстерни «Яамының болгаш яамының чагыргазында албанның ажылдакчыларын тургускан чурум езугаар төлээлээр» деп сөстер-биле солуур;

12 пунктуда «Бодунуң чагыргазында албаннарны, агентилелдерни болгаш оларга онааган бүрүн эргелерни боттандырарынга» деп сөстерни «Бодунуң чагыргазында албанны болгаш аңаа онааган бүрүн эргелерни боттандырарынга» деп сөстер-биле солуур;

2) Айыттынган доктаалда Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының тургузуун чаа эдилге-биле киирер.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың октябрь 9-та №497 доктаалынга капсырылга

Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының ТУРГУЗУУ

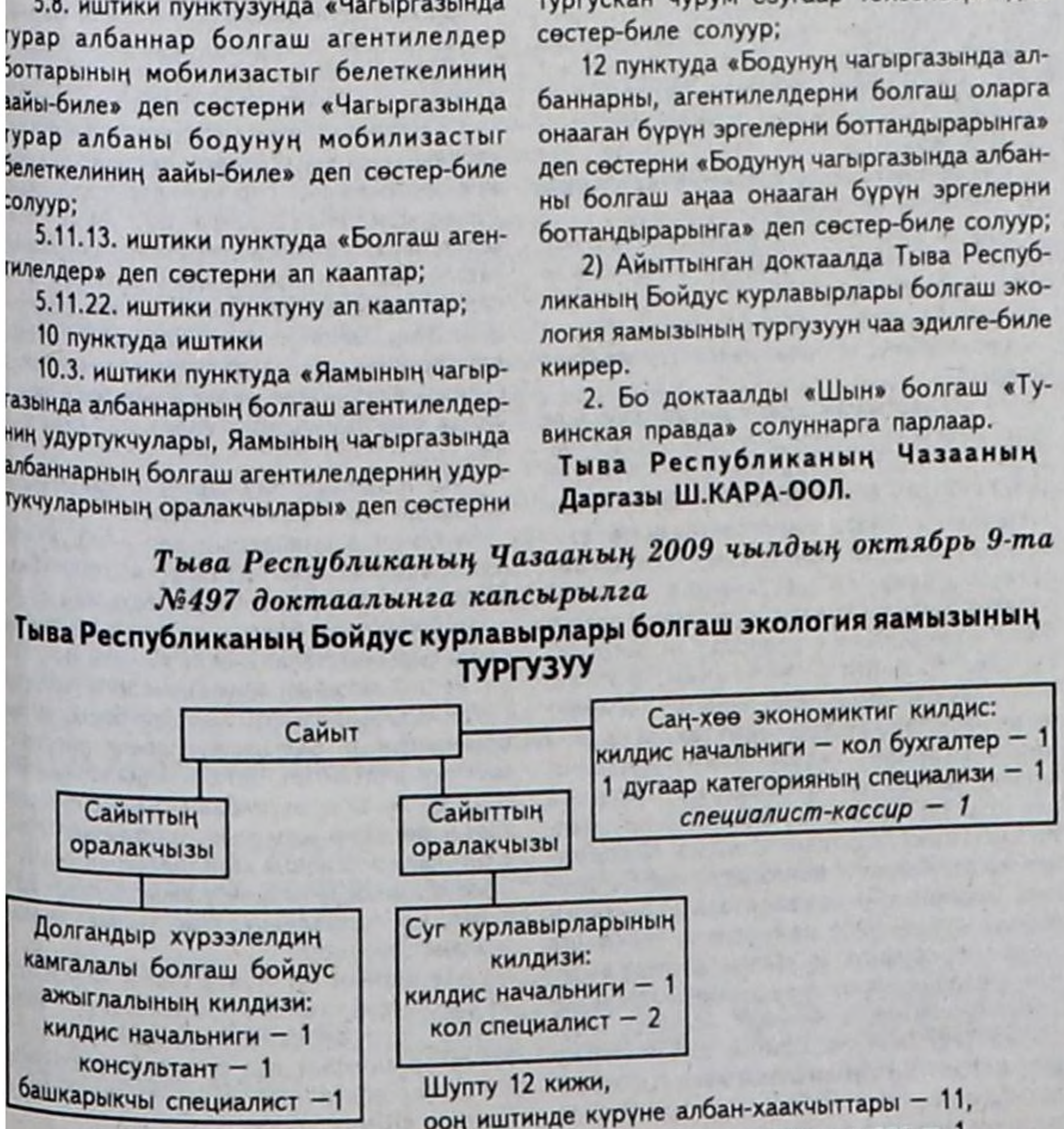

Шупту 12 кижи,
ооң иштинде күрүне албан-хаакчыттары – 11,
күрүне албан-хаакчыдынга хамаарышпас – 1.

Тыва Республиканың Экономика яамызының структуразынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2009 чылдың декабрь 29 № 648 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Экономика яамызының структуразынга Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 11-де «Тыва Республиканың Экономика яамызының дүрүмүнүң болгаш ооң структуразын бадылаарының дугайында» № 535 доктаалы-биле бадылаттынган капсырылгага дүүштүр өскерилгени чаа редакция-биле киирер.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2009 чылдың декабрь 29-та № 648 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Экономика яамызының СТРУКТУРАЗЫ

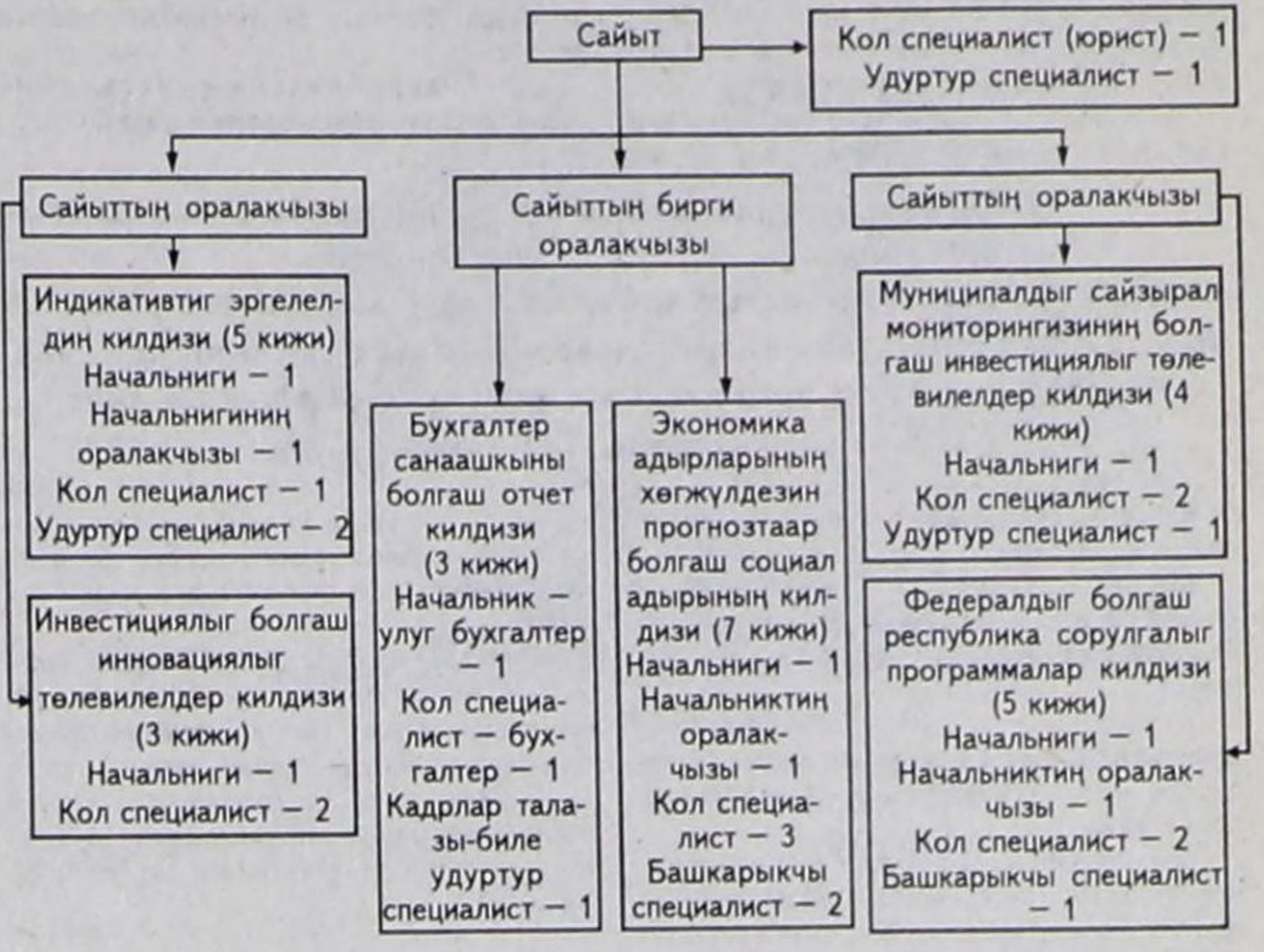

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарын күш чок деп санаары болгаш чамдык доктаалдарга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2009 чылдың декабрь 17 № 619 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Өскерилгелерни киирери болза:

а) Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июнь 28-те «Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнүң даңзызын тургузары болгаш учедун чорударының дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында» №712 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнүң даңзызын тургузары болгаш учедун чорударының дугайында дүрүмнүң капсырылгазының 1 кезээнде «16 чүүл» деп сөстү «дүрүмнүң» деп сөс-биле солуур;

б) Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 16-да № 381 доктаалының 3-кү пунктузун дараазында редакция-биле бижиир:

«3. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың апрель 29-та «Тыва Республиканың Чазааның Регламентизин бадылаарының дугайында» №508 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың сентябрь 14-те «Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың апрель 29-та № 508 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Чазааның Регламентизинге немелделерни киирериниң дугайында» № 994 доктаалын;

в) Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың июль 8-те № 333 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың бюджет хөреңгилери-биле эртем төлевилелдеринге күрүне деткимчезин тыпсырының конкурузунуң чурумунуң болгаш критерийлериниң дугайында дүрүмнүң 3.9 пунктузунда бирги абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

« 3.9. Дараазында үндезиннерге даянгаш, күрүне деткимчезин көргүзерин комиссия ойталап болур:».

2. Күжүн чидирген деп санаары болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың август 21-де «Россия Федерациязының Чазааның 2006 чылдың апрель 28-те «Көдээ черде чурттап турар хамаатыларның чуртталга байдалын экижидериниң талазы-биле хемчеглерже Россия Федерациязының субъектилериниң бюджединге федералдыг бюджеттен акша-хөреңгини бээриниң чурумунуң дугайында» № 250 доктаалын боттандырарының талазы-биле хемчеглер дугайында» № 827 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июль 14-те «Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 31-де № 333 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында» № 439 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 15-те «Көдээ черде чурттап турар хамаатыларның чуртталга байдалын экижидериниң талазы-биле хемчеглерниң кежигүннериниң даңзызын тургузарының болгаш бадылаарының чурумун, чуртталга оран-савазы-биле хандырар көдээде аныяк специалистерниң болгаш өг-бүлелерниң даңзызын тургузарының болгаш бадылаарының чурумун, көдээ черге чуртталга оран-савазын тудуп (садып) алырынга социал төлевирни бээриниң дугайында херечилелди тыпсырының чурумун бадылаарының дугайында» Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 31-де № 333 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында» № 619 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың сентябрь 15-те «Административтиг чурум хажыдыышкыннарының дугайында Тыва Республиканың кодекизи» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелерни киирериниң дугайында» Тыва Республиканың хоойлу төлевилелин Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга көөрү-биле киирериниң дугайында» №416 доктаалын.

3. Ук доктаалды «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

2009 чылдың республиканың тускай сорулгалыг «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» программазынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың февраль 11 № 40 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың март 26-да № 120 доктаалы-биле бадылааны, 2009 чылдың республиканың тускай сорулгалыг «Тыва Республиканың күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары» программазында киирип турар өскерилгелерни бадылаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2009 чылда Тыва Республиканың Кызыл хоорайда тудуг элезини алыр Кызыл №1 деп черден элезин казып тывары-биле чер иштиниң казымал байлаан ажыглаар эрге дээш аукцион эрттирер талазы-биле комиссияны тургузарының дугайында

2009 чылдың декабрь 30 №657 Кызыл хоорай

1992 чылдың февраль 21-де «Чер иштиниң байлактарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 13.1 чүүлүнге, 2004 чылдың декабрь 29-та «Тыва Республикага геологтуг шинчилелдер кылырынга болгаш бүгүдеге билдингир казымал байлактарны казып тыварынга, а ол ышкаш ажыктыг казымалдарны тывары-биле холбашпаан өске-даа сорулгаларга чер иштиниң участоктарын бээриниң чурумунуң дугайында» Тыва Республиканың №1105 УХ-1 Хоойлузунуң 11 чүүлүнге үндезилеп, Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Кызыл хоорайда тудуг элезини алыр Кызыл №1 деп черден элезин казып тывары-биле чер иштиниң байлаан ажыглаар эрге дээш аукцион эрттирер талазы-биле комиссияның составын бадылаар.

2. Аукцион комиссиязы Кызыл 1 деп черден элезин казып тывар сорулга-биле чер иштиниң байлаан ажыглаар эрге дээш аукцион эрттирериниң чурумун болгаш негелделерин ажылдап кылыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 30-де №657 доктаалы- биле бадылаттынган

Тыва Республиканың Кызыл хоорайда тудуг элезини алыр Кызыл №1 деп черден элезин казып тывары-биле чер иштиниң казымал байлаан ажыглаар эрге дээш аукцион эрттирер талазы-биле комиссияның СОСТАВЫ

Долгар С.К. —Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыды, даргазы;

Ондар Г. С-Д.—Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыдының оралакчызы, дарганың оралакчызы;

Чертов А.А.— Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының кол специализи, харыысалгалыг секретары;

Дугур-Сюрюн О.В.—Тыва Республиканың чер болгаш өнчү-хөреңги хамаарылгаларының сайыдының хүлээлгезин күүседип турар;

Ли А.А.—Тыва Республиканың Экономика яамызының инвестиция болгаш инновация төлевилелдерин күүседир килдистиң начальниги;

Сүге-Маадыр В.В.—Тыва Республиканың бойдус курлавырларын ажыглаар болгаш камгалаар талазы-биле хайгаарал албанының удуртукчузунуң оралакчызы;

Шабалинская Е.Д.—Тыва Республиканың чер иштиниң байлактарын ажыглаар талазы-биле эргелелдиң начальниги (дугуржулга езугаар);.

Тыва Республиканың делегациязының Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунуң Манчжурия хоорайга чорааның түңнелдериниң дугайында

2006 чылдың март 1 №202 Кызыл хоорай

2006 чылдың февраль 1-де Тыва Республиканың Чазааның Даргазының «Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунуң чанында Манчжурия хоорайже Тыва Республиканың делегациязын чорудар дугайында» №23-р айтыышкынын езугаар 2006 чылдың февраль 9-тан 14-ке чедир КУР-нуң Иштики Моол автономнуг районунуң Манчжурия хоорайга болган Фонарьлар байырлалынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Е.К. Матвеевага удурткан Тыва Республиканың делегациязы киржип чораан.

Кыдатка Россияның чылын ажыдарының езулалынга Тыва Республиканың делегациязы киришкен. Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунуң улус чазааның даргазының оралакчызы Юй Дэхуэй-биле, партияның хоорай комитединиң даргазы, Манчжурия хоорайның улус төлээлекчилер хуралының даргазы Ян Ханьжун-биле, Манчжурия хоорайның мэри Юнь Гуанчжун-биле, Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунуң даштыкы херектер канцеляриязының начальнигиниң оралакчызы Юй Сюецзюнь-биле болгаш албан-езузунуң өске-даа кижилери-биле ажылчын ужуражылгаларны эрттирген. Ажыл-херекчи дугуржулгаларны кылган, экономика, туризм, спорт, культура, өөредилге болгаш медицина талазы-биле кады ажылдажылганы сайзырадырының перспективаларын чугаалашкан. Ужуражыышкыннарның түңнели-биле Тыва Республиканың Чазаа биле Манчжурия хоорайның чазааның аразында сорулгалар протоколунга аттар салган, садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылга дугайында дугуржулганың төлевилелин белеткээр сорулгалыг делегациялар солчулгазының дугайында дугуржулга чедип алдынган.

Үстүнде айыттынган чүүлдерни барымдаалааш, Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунда Манчжурия хоорайже Тыва Республиканың делегациязының аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы Е.К. Матвееваның информациязын кичээнгейге алыр.

2. Кыдат Улус Республиканың Иштики Моол автономнуг районунда Манчжурия хоорайже Тыва Республиканың делегациязының аян-чоруунуң түңнелдериниң талазы-биле хемчеглерниң планын бадылаар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазааның Экономика, саң-хөө болгаш адырлар хөгжүлдезиниң айтырыгларының талазы-биле эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазааның чамдык доктаалдарынга өскерилгелер кииреринің болгаш чамдык доктаалдарны күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2009 чылдың декабрь 17 №619 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

а) 2007 чылдың июнь 28-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың күрүнениң эт-хөреңги реестриниң учедунуң болгаш башкарылгазының дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №712 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың күрүнениң эт-хөреңги реестриниң учедунуң болгаш башкарылгазының дугайында Дүрүмнүң капсырылгазында 1 эгеде «16 чүүлде» деп сөстерни «дүрүм-биле» деп сөстер-биле солуур;

б) 2008 чылдың июнь 16-да Тыва Республиканың Чазааның №381 доктаалының 3 пунктузун дараазында эдилге-биле бижиир:

«3. Күжүн чидирген деп санаары болза:

2005 чылдың апрель 29-та Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Чазааның регламентизин бадылаар дугайында» №508 доктаалын;

«2005 чылдың апрель 29-та Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Чазааның регламентизин бадылаар дугайында» №508 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың Чазааның регламентизинге өскерилгелер кииреринің дугайында» Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың сентябрь 14-те №994 доктаалын;

в) Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың июль 8-те № 333 доктаалы-биле бадылаттынган Тыва Республиканың республика бюджединиң күсели-биле күрүне деткимчези көргүзер эртем төлевилелдерин конкурс езугаар шилиириниң чурумунуң болгаш үнелээриниң дугайында Дүрүмнүң 3.9 пунктузунда бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижиир:

«3.9. Күрүне деткимчезин көргүзеринге комиссия дараазында барымдаалар езугаар ойталаар:».

2. Күжүн чидирген деп санаары болза:

«2006 чылдың апрель 28-те Россия Федерациязының Чазааның «Көдээ черде чурттап турар хамаатыларның чуртталга байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглерни эрттиреринге Россия Федерациязының субъектилериниң бюджеттеринге федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле субсидия бээриниң чурумунуң дугайында» №250 доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглер дугайында» 2007 чылдың август 21-де Тыва Республиканың Чазааның №827 доктаалын;

2008 чылдың июль 14-те Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 31-де №333 доктаалынга өскерилгелер кииреринің дугайында» №439 доктаалын;

«Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың октябрь 15-те «Көдээ черде чурттап турар хамаатыларның чуртталга байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглерниң киржикчилериниң даңзызын четчелээриниң болгаш бадылаарының чурумун, көдээде
аныяк өг-бүлелерни болгаш аныяк с
листерни чуртталга шөлү-биле ханды
лазы-биле даңзызын четчелээриниң б
бадылаарының чурумун, көдээ черге
талга бажыңын тудуп алырынга (сады
рынга) херечилелди болгаш социал
вирни бээриниң чурумун бадылаа
дугайында» №333 доктаалынга өске
лер кииреринің дугайында» Тыва
публиканың Чазааның №619 доктаал

2009 чылдың сентябрь 15-те Тыва
публиканың Чазааның «Администра
чурум хажыдыышкыннарының дуга
Тыва Республиканың кодекизи» Тыва
публиканың Хоойлузунуң төлевилелин
лажып көөр кылдыр Тыва Республи
Улуг Хуралының Хоойлужудулга пала
че кииреринің дугайында» №416 докта

Бо доктаалды «Тувинская пра
болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Д
зының оралакчызы А. ДАМБА-ХУ

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың август 20-де №9
доктаалынга өскерилгелер кииреринің дугайында

2010 чылдың февраль 11 №34 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың хоойлужудулгазын федералдыг хоойлужудулгага дүүштүрер сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2005 чылдың август 20-де Тыва Республиканың Чазааның «Хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң өөредилгезин организастаар талазы-биле Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №938 доктаалынга дараазында эдилгелерни киирер:

1) эге киирилде кезээн дараазында эдилге-биле бижиир:

«1998 чылдың февраль 12-де «Хамааты камгалалының дугайында» №28-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2000 чылдың ноябрь 2-де Россия Федерациязының Чазааның «Хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң өөредилгезин организастаар талазы-биле Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №841 доктаалынга дүүштүр тайбың болгаш дайын үезинде хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң аңгы-аңгы категорияларының белеткелин сайзыраңгайжыдар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:»;

2) хамааты камгалалының талазы-биле Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң өөредилгезин организастаар талазы-биле Дүрүмге:

а) 1 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«1. 1998 чылдың февраль 12-де «Хамааты камгалалының дугайында» №28-ФХ Федералдыг хоойлуга, 2000 чылдың ноябрь 2-де Россия Федерациязының Чазааның «Хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң өөредилгезин организастаар талазы-биле Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №841 доктаалынга дүүштүр ажылдап кылган бо Дүрүм хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чонну өөредириниң кол-кол сорулгаларын, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, тус чер бот-башкарылга органнарының чогуур хүлээлгелерин, а ол ышкаш өөредилгениң хевирин тодарадып турар.»;

б) 2 пунктунуң «а» иштики пунктузунда «а ол ышкаш бойдустуң болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдар тургустунуп келгенде» деп сөстерни ап кааптар;

в) 3 пунктуда:

«в» иштики пунктуда «авария-камгалал» деп сөстерни ап кааптар;

«д» иштики пунктуда «немелде өөредилгези» деп сөстерниң мурнунга «чаштарның» деп сөстү немээр;

г) 4 пунктуда:

бирги абзацты дараазында эдилге-биле бижиир:

«4. Хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң өөредилгезин Россия Федерациязының Чазааның 2000 чылдың ноябрь 2-де №841 доктаалы-биле бадылаттынган хамааты камгалалының талазы-биле чурттакчы чоннуң өөредилгезин организастаарының дугайында Дүрүмде тодараттынган хамааты камгалал талазы-биле өөредилгениң хевирлерин ажыглап тургаш, хамааты камгалал болгаш бойдустуң болгаш техногенниг хевирлиг онза байдалдардан чурттакчы чонну камгалаарының талазы-биле чурттакчы чоннуң чаңгыс аай белеткел системазынга дүүштүр боттандырар. Өөредилгени ыяапла эрттирер болгаш Россия Федерациязының Хамааты камгалал, онза байдалдар болгаш айыыл-халаптарны чайладырының талазы-биле яамызының өөредилге албан черлеринге, күүсекчи эрге-чагырганың федералдыг органнарының болгаш организацияларының немелде профессионал өөредилгезиниң өөредилге албан черлеринге, Тыва Республиканың хамааты камгалал болгаш онза байдалдар талазы-биле өөредилге-методика төптеринге (моон соңгаар—өөредилге-методика төптери дээр),
немелде профессионал өөредилгениң
даа өөредилге албан черлеринге,
ципалдыг тургузугларның хамааты к
лалының курстарынга (моон соңгаа
мааты камгалал курстары дээр), хам
ларның ажылдап, өөренип болгаш чу
турар черлеринге чорудар.

дөрткү абзацты дараазында эдилге
бижиир:

«Өөредилгени Россия Федерациязы
Хамааты камгалал, онза байдалдар бо
айыыл-халаптарны чайладырының та
биле яамызының өөредилге албан ч
ринге, өөредилге-методика төптеринге
мелде профессионал өөредилгениң өск
өөредилге албан черлеринге, а ол ы
хамааты камгалалының курстарынга, х
тыларның ажылдап, өөренип болгаш чу
турар черлеринге Россия Федерациязы
Хамааты камгалал, онза байдалдар бо
айыыл-халаптарны чайладырының та
биле яамызының, Тыва Республиканың
секчи эрге-чагырга органнарының азы
чер бот-башкарылга органнарының тус-
бадылааны чижек программаларын езу
боттандырар.»;

бешки абзацты дараазында эдилге-
бижиир:

«Чурттакчы чоннуң тус-тус бөлүктер
хамааты камгалал талазы-биле өөредил
нити өөредилгениң программазын күүс
турар өөредилге албан черлеринге, про
сионал өөредилгениң программазын кү
дип турар өөредилге албан черлеринге
рүнениң федералдыг өөредилге станд
тарынга болгаш өөредилгениң кол-кол
граммаларынга дүүштүр чорудар.»;

д) 5 пунктуда:

«а» иштики пунктунуң дөрткү абзаз
«ХК болгаш ОБ агентилелиниң ӨМТ»
сөстерни «өөредилге-методиктиг төп
деп сөстер-биле солуур.

«а» иштики пунктунуң бешки абза
дараазында эдилге-биле бижиир:

«-албан-дужаалдыг кижилерни бол
хамааты камгалалдың ажылдакчыла
өөредилге-методиктиг төптерге болгаш
гуур лицензиялыг, а ол ышкаш ажылда
рар чурттакчыларны, кезектерниң бол
албаннарның хуу составын өөредириниң
жек программазы бар немелде профес
нал өөредилгениң өске-даа өөредилге ал
черлеринге өөредириниң чижек програм
ларын Тыва Республиканың онзагай та
ларын барымдаалап база Россия Феде
циязының Хамааты камгалал, онза бай
дар болгаш айыыл-халаптарны чайла
рының талазы-биле яамызының бадыла
чижек программаларга үндезилеп ажыл
кылыр;»;

«б» иштики пунктунуң ийиги абзазын
раазында эдилге-биле бижиир:

«-организацияларның ажыл-чоруду
зының онзагай талаларын барымдаалап б
Россия Федерациязының Хамааты камгал
онза байдалдар болгаш айыыл-халаптар
чайладырының талазы-биле яамызының,
ва Республиканың күүсекчи эрге-чагы
органнарының азы тус чер бот-башкары
органнарының бадылааны чижек прогр
маларга үндезилеп, организацияларның
зектериниң болгаш албаннарының хуу с
тавын өөредир ажылчын программалар
а ол ышкаш хамааты камгалалының тала
биле организацияларның ажылдакчылар
өөредир ажылчын программалар
ажылдап кылыр;»;

«в» иштики пунктунуң ийиги абзазын
«Тыва Республиканың Чазаа» деп сөстер
«Тыва Республиканың күүсекчи эрге-ч
гырга органнары» деп сөстер-биле солуу

2. Бо доктаалды «Тувинская правд
болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааны
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тываның Чурукчулар эвилелиниң 45 чылынга

КӨП-СӨӨКТҮҢ УЛУСЧУ ШЕВЕРЛЕРИ

Тыва Арат Республиканың Россияның составынга эки тура-биле каттышканының соонда Тыва автономнуг областың экономиказынга, культуразынга, арат чоннуң амыдыралынга үндезин чаартылгалар эгелээн.

Тыва улустуң аразында чазаныр, даш чонар, дарганнаар, дааранып, сиилбирлеп каасталгалар кылыр салым-чаяанныг кижилер эвээш эвес турган, ол салгалдан салгал дамчып келген. Оларның ажыл-чорудулгазын идепкейжидери-биле билиин, мергежилин бедидер хемчеглерни эрткен чүс чылдың бежен, алдан чылдарында областың удуртулгазы чоруткан. Ол үеде Бай-Тайганың Көп-Сөөк сумузунга Тойбухаа Хертек, Мижит-Доржу Хертек, Норбу Салчак, Чанзан Салчак болгаш өске-даа улусчу шеверлерниң чонар-даштан, ыяштан сиилбирлеп кылган черлик болгаш азырал дириг амытаннарының дүрзүлери, хөл-шыдырааның хевирлериниң шынары эки, утказы ханы болганы-биле чон ортузунга билдингир шеверлер турган. Оларның аразындан Хертек Коштайович Тойбухаа чонар-даштан дириг амытаннар, шыдыраа овур-хевирлери сиилбирлеп чазаар талазы-биле шылгарап үнген. Эрткен чүс чылдың чүгле бежен чылдарында дөртен ажыг ажылды (чогаалды) чазап кылгаш, чүгле Бай-Тайгага эвес, бүгү Тывага улусчу шевер ады-сураа алгый берген.

Ол үеде мен Кызыл-Даг школазынга ажылдап тургаш, Хертек Коштайович-биле кады-кожа ажылдап-чурттап турдум, ынчангаш чогаадыкчы бодалдарлыг, мерген угааннаг, салым-чаяанныг кижиниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын кончуг сонуургаар чордум.

1955 чылдың апрель айда партия Тыва обкомунуң бирги секретары Салчак Тока Көп-Сөөк сумузунуң, «Тиилелге» колхозтуң, Кызыл-Даг школазының ажыл-ижи, арат чоннуң амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып чораан. Ол үеде Салчак Калбакхөрекович Хертек Тойбухаа-биле ужурашкаш, улусчу шеверниң ажылынга эки үнелелди берген. Улусчу шеверлер ажылдап турар-даа болза, чогаадып кылган ажылдарын делгелгелерге эвээш кииртирип келгенин, Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери чок болуп турарын дарга айыткаш, Көп-Сөөкте эвээш эвес улусчу шеверлер бар, оларны бо чугула ажыл-херекче хаара тудары, аныяк салгалды бо уран чүүлге хандыкшыдары негеттинип келген деп, Тока дарга ужуражылга үезинде чугаалаанын Хертек Коштайович удуртукчунуң айтыышкыны кылдыр көөр чораан.

Партия обкомунуң бирги секретарының бодалын Тойбухаа чүүлдүгзүнүп деткээн. Үстүнде ады кирген шеверлерден аңгыда, Монгалбии Хертек, Ензак Хертек, Көгел Саая, Хуна Хертек, Бады-Назын Ак-оол болгаш өске-даа чазанырынга, даш чонарынга мергежилдиг кижилер сумуга турган. Оларның-биле ужуражып, сүмележип, дугуржуп тургаш, чазаныр ажылын идепкейжидер хемчеглерни Хертек Тойбухаа алганы багай эвес түңнелдерни берген. 1960 чылдан бээр Көп-Сөөктүң улусчу шеверлери боттарының чогаадып кылган эвээш эвес шилиттинген ажылдарын областың, Россияның, Бүгү-эвилелдиң делгелгелеринге кииртирип турар болу берген. 1960-1964 чылдарда Россияның, Бүгү-эвилелдиң чурукчуларының, улусчу шеверлериниң делгелгелеринге Тойбухаа Хертек, Мижит-Доржу Хертек, Норбу Салчак, Чазан Салчак, Көгел Саая, Хуна Хертек шынарлыг ажылдарын (чогаалдарын) кииртиргеш, ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү болганнар. Бо улусчу шеверлер шуптузу чурумалдыг уран чүүл талазы-биле эртем-билии чок-даа болза, оларның сиилбирлеп кылган ажылдарының кол утказы ханы, тургузуу чараш, шевергин, нарын, долгандыр турар боттуг амыдыралды шын көргүскен, тыва улустуң маадырлыг тоолдарында дег онзагай көрүштүг болуп турар. Ындыг болганы-биле мындыг бедик атка четкеннер.

Бо-ла үениң дургузунда Тываның чурукчулары В.Деминни, С.Лаңзыны, М.Петровту, даш чонар улусчу шевер М.Черзини ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге, Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнүң кандидаттарынга Н.Алисовту,Б.Байындыны, Т.Левертовскаяны хүлээп алган. Ынчангаш областа ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннерниң болгаш кандидаттарының саны он үш болу берген, ол РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң Тыва салбырын тургузарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң салбырын тургузарының съездизи 1965 чылдың март 29-та Кызылга болуп эрткен. Орта бадылаар эргелиг он (үстүнде ады кирген ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүннери) төлээ киришкеш, Тываның Чурукчулар эвилелиниң салбырын тургускан. Тойбухаа Хертек баштаан Көп-Сөөктүң улусчу шеверлери (шупту алды кижи, төлээлерниң алдан хуузу) съездиниң ажылынга кончуг идепкейлиг киришкен. Ынчангаш Хертек Коштайович Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң салбырын тургузарының эң-не идепкейлиг организакчызы болуп төөгүге артар. Чурукчулар эвилелиниң салбырын тургусканы Тываның чурумалдыг уран чүүлүнүң чаа үе-чадазы эгелээн.

Тургузукчу съездиниң киржикчилери боттарының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын үре-түңнелдиг уламчылавышаан, даш чонар уран чүүлге улуг назылыг-даа, аныякдаа кижилерни хөйү-биле хаара туткан. Ийи чыл эрткенде, улусчу шеверлерниң саны чүгле Бай-Тайгага эвес, республикага көвүдээн. 1967 чылда «Социалистиг Сибирь» деп делгелгеге киришкен Тываның 28 авторунуң, он чедизи улусчу шеверлер болган, оларның 60 ажыг чогаадыкчы ажылдарын делгээн. Ынчан «Омская правда» солун «Тыва улустуң бурунгу уран чүүлү база катап чалыы назынын эгелээн» деп бижээни таварылга эвес. Ук делгелгеге шылгараан мастерлерни ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнүнге болгаш кандидаттарынга хүлээп алган. Тыва АССР-ден сес кижи кирген, ынчангаш Чурукчулар эвилелиниң кежигүннериниң саны чээрби бир чедир өскен.

Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң салбырын тургузар съездиниң Көп-Сөөктен киришкен төлээлери чазаныр чогаадыкчы ажылын кылбышаан, бүгү назынында аныяк салгалды чурумалдыг уран чүүлге өөредир дээш билиин, мергежилин, күжүн үндүрүп келгенин онзалап демдеглээр бодаан мен. Чурумалдыг уран чүүлге аныяк салгалды хандыкшыдарынга, орта өөредиринге, сиилбирлээринге бедик мергежилди чедип алырынга Хертек Коштайович Тойбухааның Кызыл-Даг школазынга организастааны бөлгүмү кончуг улуг рольду ойнаан. Аңаа өөренип турганнардан чонар-даш чонар болгаш өске-даа ус-шевер мергежилдиг амгы үениң кайгамчыктыг мастерлери үнген. Оларга сураглыг шеверниң оглу РФ-тиң И.Репин аттыг Күрүне болгаш Тываның Күрүне шаңналдарының лауреады, РФ-тиң алдарлыг чурукчузу Дондук Дойбухаа, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчылары Владимир Салчак, Сергей Кочаа, ТР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Александр Ойдуп болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо салым-чаяанныг шеверлер өгбелериниң чаагай херээн уламчылап, амгы үениң салгалынга дамчыдып берип, чаа утка-шынарны киирип, төөгүден бээр «Бай-Тайга, Көп-Сөөк — шеверлер чурту» деп алдаржаан адын төлептии-биле уламчылап чоруурлар.

Тываның Чурукчулар эвилелин тургузар съездинге Көп-Сөөктен киришкен алды төлээзи даш чонар уран чүүлге көскү чедиишкиннери дээш шуптузу шаңнадып-мактадып келгеннер. Хертек Коштайович Тойбухаага Тыва АССР-ниң Күрүне болгаш РСФСР-ниң И.Репин аттыг Күрүне шаңналдарын, РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тыва АССР-ниң Улустуң чурукчузу хүндүлүг аттарны тывыскан. Мижит-Доржу Сегбеевич Хертекке РСФСР-ниң И.Репин аттыг Күрүне шаңналын, Көгел Мижитеевич Сааяга РФ-тиң И.Репин аттыг Күрүне шаңналын, Тываның алдарлыг чурукчузу хүндүлүг атты тывыскан.

Тываның чурукчуларының бирги тургузукчу съездизинге киришкен бадылаар эргелиг он төлээзиниң тозу бистиң аравыста чок, буянныг үүле-херээн бүдүргеш, «кызыл-дустай» бергеннер. Бөгүн бистиң аравыста 79 харлыг Көгел Мижитеевич Саая арткан, ол Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурда чурттап, чазаныр, даш чонар сагыш-сеткилинден бердинген ынак херээн чедиишкинниг уламчылавышаан...

Таан-оол ХЕРТЕК.

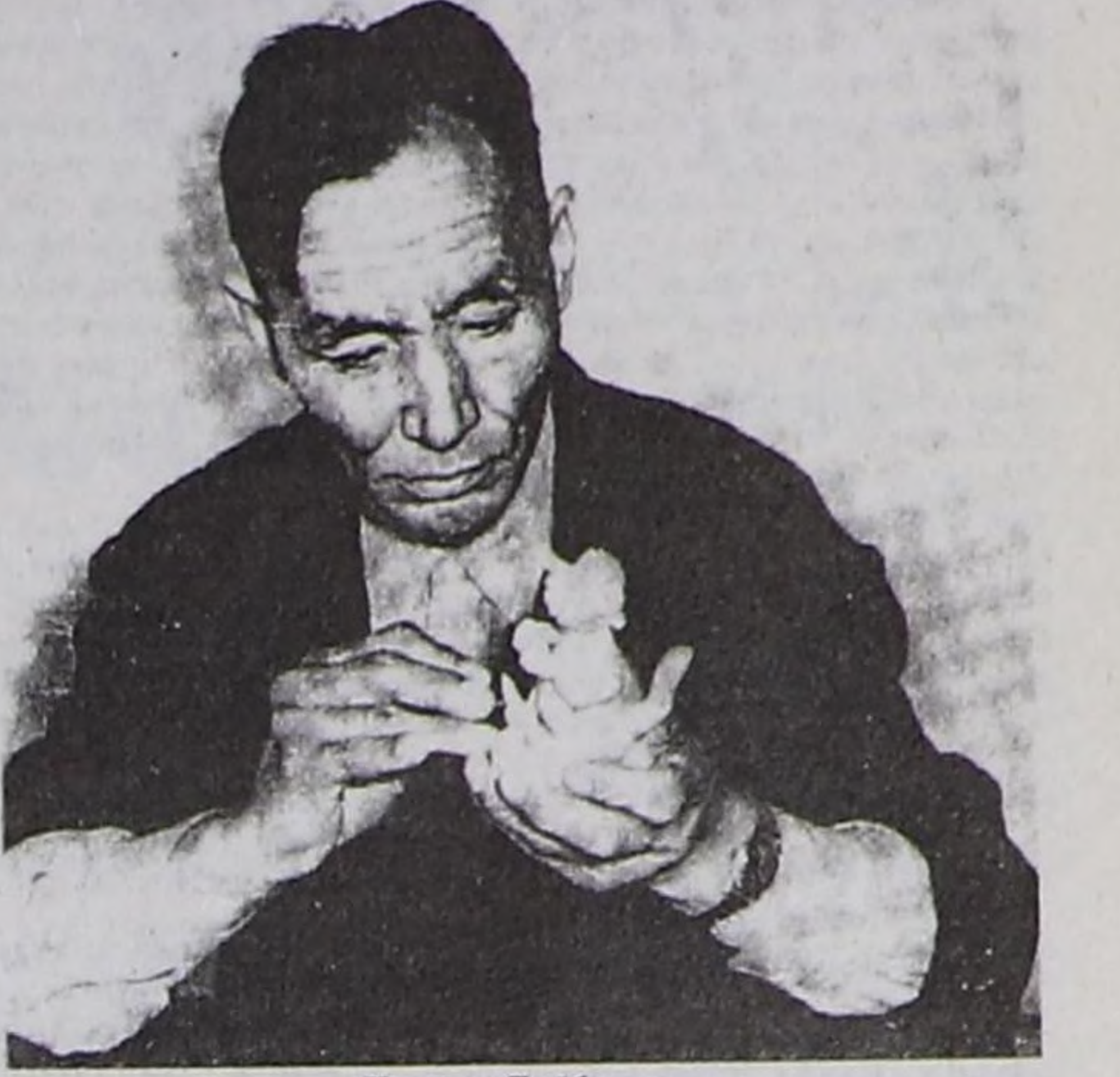

Хертек Тойбухаа.

Мурнуку одуругда (солагай таладан) Сергей Кочаа, Көгел Саая, Дондук Дойбухаа, артында Владимир Салчак.

Чуруктарны авторнуң архивинден алган.

ИЭЭҢ ТИИЛЕЛГЕМ

ТАР Орденниг Ондарай

Барыын-Хемчик ко-ууннуң Ак сумузунуң ону фронтуга дуза ка-ар дээш кончуг идеп-ейлиг ажылдаан. Малчын рат Ондарай Тенек-оол-вич Кууларның азыраан алы кодан сыңмас тур-ан дижир чүве. Ол фрон-уга бир аскыр чылгыны, арыларны, хой-өшкүнү зүп берген. Ооң дириг еречизи, ам 80 харлыг глу Дүмен-оол Ондараевич Куулар ону чугаалап рар чорду. Дайын эгелеп урда, ол 10 ажыг харлыг урган.

«Өдээвистен малды үзүп урда Дүмен-оол Ондараевиниң авазы Ичин-Хорлуу Окпановна (шолазы Бай-Кадай) алын кежиктеп ап, карааның ажы бүлдеңейнип турар чораан. ен база аъттарымны арай арамнанып, муңгараксап турган ен» — деп, ол сактып чугаалаар.

Кызыл Шеригге эки туразыиле хөй малды белекке бергени ээш Ак сумузунуң хамаатызы ндарай Тенек-оолович Кууарны Тыва Арат Республиканың ээди шаңналы — Орден-биле аңнаан. «Ол шаңнал ачамвамның кидис өөнүң аптараының иштинде аадаңга ораап аан чораан чүве» — деп, Дүмен-ол Ондараевич сактып чугааады.

Барыын-Хемчиктиң ат-сурагыг, хөй малдыг Бай-Кадай оокка чедир бистиң Улуг-ыргакы өрү чайлаглап көжүп орул турган чүве. ТАР Орденииң эдилекчизи Ондарай Тенек-олович биле Ичин-Хорлуу Окпан-ооловна оларның ажыөлү 9 кижи. Оларның бирээзи Дүмен-оол Ондараевич Куулар ыраа-Бажы суурда 1957 чылдан ээр чурттап турар. 1949 чылда Анаңмай Биче-ооловна-биле өгбүле тутканндан бээр 50 чыл ажып урар. Оларның кайызы-даа 80 ар ашкан.

Дүмен-оол Ондараевич биле Анаңмай Биче-ооловна хып дээн алыы назынындан күш-ажылга кижизиттинген. Олар трактористеп, чолаачылап, садыгжылап, мал кадарчылап, кандыг ажыл кылбаан дээр.

Дүмен-оол Ондараевич назыкары улгаткыже кара күш-ажыл кылып келген хирезинде «күш-ажылдың хоочуну» деп ат албааны-ла хомуданчыг-дыр.

Оолак КАРА-САЛ,

Чөөн-Хемчик кожуун,
Чыраа-Бажы сумузу.

АПРЕЛЬ АЙДА ПЕНСИЯ ӨЗЕР

Апрель 1-ден күш-ажыл пенсияларын 6,3 хуу, күрүне хандырылгазының болгаш социал пенсияларны 8,8 хуу өстүрер.

Бо чылдан эгелеп күш-ажыл пенсиязының баазалыг болгаш камгаладылгалыг кезектерин каттыштырган болгаш ооң тургузуу өскерилген, ам күш-ажыл пенсиязы камгаладылгалыг база чыылдалыг кезектерлиг болур.

Пенсияның баазалыг кезээн доктааттынган баазалыг хемчээлче шилчиткен болгаш ол ам камгаладылгалыг кезекте кииртинген. Ынчап келирге, моон соңгаар өзүлдениң хууларын пенсияның камгаладылгалыг кезээниң ниити хемчээлинге хамаарыштыр санап чорудар. Мурнунда ышкаш чаңгыс кезектеп турбас болгаш кайы хире немешкенин кижи бүрүзү боду чиигибиле санап үндүрүп ап болур.

Бистиң республикага апрель 1-ден пенсия алыкчыларының категория аайы-биле өзүлделери аңгы-аңгы болуп турар. Чижээ, назы-харның күш-ажыл пенсиязынга ортумаа-биле 506 рубль немежир, инвалид болганы дээш пенсия алыкчылары ортумаа-биле 387 рубль немелделиг болур, азыракчызын чидиргени дээш пенсиялар 227 рубльге өзер. Ооң түңнелинде Тывага күш-ажыл пенсиязының ортумак хемчээли 7049 рубль чеде бээр.

Ол ышкаш апрель 1-ден ай санының акша төлевирлеринге 10 хуу индексацияны чорудар. База социал ачы-дуза бөлүү (соцпакет) 10 хууга өзер болгаш ооң өртээ 705 рубль 10 көпеек болур.

Бистиң корр.

• Медээлер

ДАЙЫН ХООЧУННАРЫНГА ХАЛАС ТАКСИ

Республиканың Аныяктар чазааның саналы-биле «Мээң Тиилелгем» деп регионалдыг тускай төлевилелге дүүштүр апрель 1-ден эгелеп «Хүндүлүг пассажир» деп акция-биле Кызыл хоорайда чурттап турар дайын хоочуннары халас такси ачы-дузазын ап эгелээр. Аныяктар чазааның сайыттар кабинеди пассажирлер аргыштырылгазын чорудуп турар сайгарлыкчылар-биле, ооң иштинде «Такси-Плюс», «Регион-17», «Тыва-такси», «Люкс» таксилер-биле дугуржуп, хоочуннарны айда элээн каш катап халаска аргыштырарын чедип алган. Апрель 1-ден июнь айга чедер бо акцияның ачы-дузазын тускай талон-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының 90 хире хоочуннары алыр.

МӨӨРЕЙНИҢ ОВААДАЙЫ — ТЫВА КЫСТА

Сибирь регонунда чурттап турар азиат кыстарның ортузунда эртип турар «Мисс Азия (Новосибирск) 2010» мөөрей бо чылын тос дугаар эрткен. Аңаа бистиң чараш кыстарывыс үш удаа тиилээн. Бо удаада Тыва, Хакасия, Бурятия, Алтай, Якутия база Моолдан шупту алды чараш кыстар мөөрейлешкен «Мисс Азия (Новосибирск) 2010» конкурстуң тиилекчизи Тывадан студент Заяна Апханова болган. Ол—Новосибирскиниң күрүнениң архитектура-тудуг университединиң үшкү курсчузу.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Майның 24-тен 27 хүннеринде Тываның Чазааның деткимчезибиле Тываның күрүне база Красноярскиниң педагогика университеттериниң эгелээшкини-биле делегей чергелиг «Төп болгаш Соңгу Азия чоннарының көшкүн амыдыралының хөгжүлдези: төөгүзү, байдалы, чидиг айтырыглары» деп ийиги эртем-практиктиг конференциязы эртер. Ооң ажылынга киржир күзелин Красноярск, Новосибирск, Улан-Удэ, Абакан, Москва, Казахстан, Моолдан 60 ажыг эртемденнер илереткен.

1 өрээлдиг квартира—44 дөрбелчин метр; 2 өрээлдии—72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгазын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу,2а, телефоннары: 5-90-03, 17.00 шактың соонда 5-89-31. Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101, 8-906-997-2525.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели»ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистиң эргим, ынак ававыс **Лидия Борбак-ооловна КУУЛАРНЫҢ** март 31-де төрүттүнген хүнүн таварыштыр аас-кежикти күзеп, шүлүүвүс бараалгаттывыс:

Шеми хемниң
Борбак-Арыы
Ол-ла чарыын чүзүн малы
чаптып оъттаан,
Чеми-ажы эгээртинмес,
сава долу
Онза кижи ававыс сен, ынак авай!
Уругларың уруглары—уйнуктарың
Оюн-тоглаан көрүп чор мен, эргим авай.
Ам-даа хөй чыл чурттаарыңны күзээр-дир бис.
Хүндүткел-биле,
ажы-төлүнден.

* * *

Бистиң ынак ававыс, дуңмавыс, угбавыс **Римма Маадыровна ООРЖАКТЫҢ** төрүттүнген хүнү апрель 2. Ол — дээди категорияның эге класстар башкызы. Римма Маадыровна Барыын-Хемчик кожууннуң №1 школазынга, Таңды кожууннуң Бай-Хаак ортумак школазынга башкылап, үре-түңнелдиг ажылдап чораан.

Ол — 3 оолдуң, бир кыстың ынак авазы, 1 уйнуктуң хүндүткелдиг кырган-авазы, өөнүң ээзи Савелий Шагдыровичиниң идегелдиг ынак эжи.

Амгы үеде Римма Маадыровна Кызылда Уруглар бажыңында ажылдап, чаштарны төлептиг аажы-чаңга өөредип, кижизидип, коллективинде макталдыг ажылдап чоруур.

Римма Маадыровна — аажок биче сеткилдиг, туруштуг, амыдыралга кызымак, аажы-чаңы чазык, төрелдеринге, чонунга хүндүткелдиг, дузаргак кижи.

Эргим, хүндүлүг Римма Маадыровнага төрүттүнген хүнү-биле байырывыс чедирбашаан, бо 2010 Башкылар чылында ажылынга чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни, өг-бүлезинге аас-кежикти, өөрүшкүнү, каң дег кадыкшылды сеткиливис ханызындан күзедивис.

Хүннүң чырык херели дег
Хүлүмзүрүг арның каастаан,
Амыдырал-чуртталгага,
ажыл-ишке кызымаккай,
«Алдын холдуг» кайгамчык сен!
Төрүттүнген хүнүң-биле

Төрелдериң бистер шупту
байырывыс чедирд
Аас-кежик, өөрүшкүлүг, каң дег кадык
Аравыска 100 чыл чедир чурттап чору!
Уруу Чечек, оолдары Сылдыс, Са Салгал, уйнуу Менди, дуңмалары Ча Сесек, Аяна, Хеймер, кеннээттери А Хаак, Роля, күдээлери Оргудул, А угбазы Д.Ч. Донгак.

* * *

Частың баштайгы айының бүдүүзүнде — э угбам **Антонина Чассыг-ооловна ЧАНЗАН** юбилейи. Ол — республиканың туберкулезка диспансериниң чаа арааан улустар эм салбырының эргелекчизи. Дыка хөй шаң макталдың эдилекчизи, күш-ажылдың хооч уругларының ынак авазы, чаптанчыг уйнуктары кырган-авазы. Тура-соруктуг, дузааргак, өөрзүрек, ажыл-ишчи, бүдүштүг угбамга ке чоргаарланыр мен. Угбамда амыдыралдың гамчык күчү-күжү, тывызыы, өөрүшкүнүң бо сагыш човаашкынның үндезини мөөңнеттинге

Үнген хүннүң херели дег,
Хүлүмзүрүү чайнап чоруур
Авыралдыг угбам сеңээ
Аас-кежик, өөрүшкүнү, кадыкшылды,
Кадыкшылды база күзеп ор мен.
Төрүттүнген хүнүң-биле, эргим угбай!
Хүндүткел-биле,
дуңмазы Елизавета Бары

* * *

Март 28-те 60 харлаар юбилейин демдеглээр эргим, ынак ававыска, даай-ававыска **Раиса Степановна МААДЫР-ООЛГА** дараазында одуругларны бараалгаттывыс:

Будуктуг ыяшка
куштуң чыглыры ышкаш,
Буянныг бажыңыңдан
улус үзүлбес.
Үнген-кирген дуңмаларың,
ажы-төлүң
Үжен чылдар дургузунда
сургап чор сен.
Кызыл хоорай улуг, делгем болза-дааж
Сээң өөң дег чыргалдыг чер тывылбас-тыр
Кым-даа-биле чугаалажып соодашкаш,
Сеткил-сагыш сеңээ ышкаш чылыкпас-тыр.
Аарыг-аржык, кадыг-берге оруктарны
Аныяаңдан ажып эртип, човап келдиң.
Ам бо хүнде кастыктарың көгергилеп,
Алдан харны харлааныңны эскербээн бис.
Төрел чонуң чыглыр одаан чүшкүргүлеп,
Дөгеревис чыглып кээрин манагзынып,
Ажы-төлүң ажы-төлүн кижизидип,
Аныяксыг хүлүмзүрүп орар-дыр сен.
Алдан харлаан юбилейиң таварыштыр
Аас-кежик, кадыкшылды йөрээп ор бис!
Оглу Чаян, уруу Октябрина, уйнуу Эртин Байыр, дуңмалары Орлан, Омак.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң чаптанчыг уруувус **Венера Шолбан-ооловна ООРЖАКТЫ** сөөлгү орукче үдежип, материалдыг болгаш моральдыг дузаны көргүскен «Мөген-Бүрен» КУБ-туң директору Өшкү-Саар Аракчаавна Ооржакка, совхозтуң коллективинге, уруувустуң мөчүзүн чедирген Шолбан, Мая Седеннерге, школа коллективинге, Кызыл-Хаяның участок эмнелгезиниң ажылдакчыларынга, Кызыл хоорайда чаңгысклассчыларымга, суурнуң хуу сайгарлыкчыларынга, Бижиктиг-Хаядан төрелдеривиске биске чедирген материалдыг болгаш моральдыг дузазы дээш четтирдивис.

Ава-ачазындан, акыларындан.

Мөңгүн-Тайга кожуун. Кызыл-Хая суур.

Бистиң эргим, ынак оглувус, дуңмавыс, акывыс, өг-бүлезиниң чөленгиижи, ажыл-төлүнүң энерелдиг адазы чораан **Ауюш Александрович ДОСТАЙНЫ** кыштың соогу, черниң ыраа дивейн, сөөлгү о үдежип, моральдыг болгаш материалдыг детки көргүскен чонувуска, төрел-дөргүлүвүске өөрүвүске, өөреникчилеривиске, кудалары Хандагайты школазының, Чөөн-Хемчик кож кожууннар аразының истелге килдизиниң, х департаментизиниң спорт школазының, ОШАЧК коллективтеринге, аныяк назынның сөөлгү хүнне чедир ажылдап, бичии чаштарны спортка өө кижизидип чорааны Авырга школазынга, Ты күрүне университединиң педколледж башкылар оглувустуң Тыва чуртувустуң аңгы-аңгы бул рындан келген чаңгысклассчыларынга, чаңгыс чуларынга, улуг-биче назылыг хөй спортчу эште кожаларывыска, оглувусту таныыр, эдержип, ду жып чорааны бүгү ак сеткилдиг кижилерге сетки ханызындан четтиргенивисти илередип мөгейди

Ада-иези, кады төрээннери, ажы-т өөнүң иишти.

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, очулга — 2-03-87, көдээ ажыл-агыйы, чагаа — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9374. Чагыг 34. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит" Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 0493047

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болга массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаа Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 20 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаа (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдар редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннар болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттар харыылаар.